

DIT KAN NIET HET PROBLEEM ZIJN

EEN HERWAARDERING VAN LUYENDIJKS *MASTER OF THE UNIVERSE*
VANUIT NIETZSCHES *ZUR GENEALOGIE DER MORAL II*

s0577170

INHOUD

Inleiding.....	3
H1: Het probleem van Luyendijks <i>Master of the Universe</i>	8
1.1 Het ongeloof van Luyendijk.....	8
1.2 De werkwijze van Nietzsche.....	9
1.3 De dansers of eilandbewoners.....	10
1.4 De dansvloer of het gigantische eilandenrijk.....	12
1.5 De amoraliteit van bankiers.....	14
1.6 Het uitblijven van een oplossing.....	15
H2: Het perspectief van Nietzsche.....	18
2.1 Het andere geweten van Nietzsches krijgers.....	18
2.2 De wenselijkheid van een moraal.....	20
2.3 De wil van de mens.....	23
2.4 De wil in de natuur.....	26
2.5 Het nut van een moraal.....	28
H3: Het probleem van Nietzsches doorgewinterde krijger.....	30
3.1 De noodzaak voor krijgers.....	30
3.2 De mens met zichzelf als vijand.....	31
3.3 De waarde van de doorgewinterde krijger.....	33
3.4 De vergelijking tussen Nietzsche en Luyendijk.....	35
H4: De waarde van Luyendijks <i>Master of the Universe</i>	38
4.1 Het korte leven van de <i>Master of the Universe</i>	38
4.2 De waarde van vrijheid.....	40
4.3 Het oordeelsvermogen van bankiers.....	44
4.4 De aanname van amoraliteit.....	46
4.5 Luyendijks benadering.....	48
4.6 Het begin van een oplossing.....	50
Conclusie.....	53
Bibliografie.....	57

INLEIDING

Hoeveel beter zou het zijn voor sommigen als ze die slapeloze nachten en gewetenswroeging over wat is geweest niet meer hadden? Zouden tegelijkertijd anderen niet juist geholpen zijn met een sterker geweten? Bijvoorbeeld mensen die kortzichtig handelen, geen rekening houden met de maatschappij en zichzelf verrijken ten koste van anderen, zoals sommige zakenbankiers. In zijn boek *Dit kan niet waar zijn* (KNWZ) legt Joris Luyendijk uit hoe roekeloos roofdierengedrag de financiële sector bijna heeft doen imploderen. Deze bankiers zouden misschien gewetensvoller moeten zijn. Bij Nietzsche horen we in *Zur Genealogie der Moral II* (GMII) echter een totaal ander geluid: het slechte geweten van de mens is een ziekte, een dwangbuis in onze samenleving, omdat het ons niet al onze instincten natuurlijkerwijs laat uiten. Met behulp van schuldgevoelens lijdt de mens aan zichzelf, op een uitzichtloze wijze. Nietzsches oordeel: We moeten van het slechte geweten verlost worden. Hij acht hiervoor een nieuw slag mensen nodig, avontuurlijke krijgers, door strijd en overwinning gepokt en gemazeld, met een zelfverzekerde moedwil van kennis. Verrassend genoeg noemt Luyendijk in zijn boek een type bankiers dat hier sterk op lijkt, de trotse *Master of the Universe*. Bij Nietzsche is de doorgewinterde krijger een stap richting gezondheid, bij Luyendijk is de *Master of the Universe* onderdeel van een groot probleem. In deze scriptie wordt gezocht naar een antwoord op de vraag: waarom vervullen de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger zo verschillende rollen?

Allereerst moeten we daarvoor begrijpen wie de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger zijn. Daarnaast is het nodig te weten welke rol ze precies vervullen voor respectievelijk Luyendijk en Nietzsche. Zodra dat in kaart is gebracht kunnen we de balans opmaken wat betreft hun vergelijkbaarheid.

Kunnen we 130 jaar na GMII deze bankier van Luyendijk zien als de

doorgewinterde krijger van Nietzsche? We zullen hiervoor helder moeten krijgen wat onze personages gemeen hebben en waarin ze verschillen. Dit zal eerst tussen de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger gebeuren, en daarna tussen de situatie waarbinnen respectievelijk Luyendijk en Nietzsche tot hun waardering komen. Ik zal hierbij betogen dat de doorgewinterde krijger en de *Master of the Universe* te verschillend zijn, in de manier waarop ze beslissingen nemen en de waarden die ze hoog houden, om ze als gelijken te behandelen. Hierdoor wordt het minder verrassend dat ze ook andere rollen vervullen. Toch delen zij nog steeds eigenschappen die Nietzsche looft terwijl Luyendijk ze afkeurt. De vraag waarom deze twee personages zulke verschillende rollen vervullen blijft hierdoor zeker relevant. Stel dat de doorgewinterde krijger in de bankensector vertegenwoordigd zou zijn, zou daarmee Luyendijk zijn probleem een stap dichterbij een oplossing zijn? En zou Luyendijk dat beamen?

---

5 We zullen ook de verhouding onderzoeken tussen de aard van het probleem in de financiële wereld volgens Luyendijk en de manier waarop Nietzsche zijn situatie begrijpt. Ik zal me niet wagen aan een vergelijking van Luyendijks probleem met Nietzsches filosofie. Luyendijk heeft als journalist met een totaal ander probleem te maken dan Nietzsche. Wel kan ik Luyendijk zijn opvattingen over de aard van het probleem becommentariëren vanuit het denken van Nietzsche. Met het hierdoor verkregen inzicht kan vervolgens duidelijk worden dat de verschillende waardering tussen de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger veroorzaakt wordt door een verschillend oordeel over wat mensen beweegt. Hier komen we tot de kern van waarom Luyendijk zo anders kijkt tegen bepaalde eigenschappen van de *Master of the Universe* dan Nietzsche.

In Luyendijks waardering van de bankiers weerklinkt een bepaald mensbeeld dat te opponeren is aan dat van Nietzsche. Luyendijk meent, ondanks dat hij geen oplossing noemt, wel het probleem te begrijpen. De manier waarop Nietzsche

mens en samenleving ziet, brengt ons echter bij een heel ander begrip van het probleem en een bijbehorend ander antwoord erop. Voor Luyendijk is kennisgebrek geen factor: 'het probleem ligt dieper: de sector is immuun voor ontmaskering'¹. Beide kampen weten de feiten zo aan te wenden dat ze er hun standpunt mee kunnen verdedigen, de discussies gaan dus niet over de feiten, maar over welke feiten van belang zijn.² Als er voornamelijk onderzoek nodig was naar ontbrekende kennis, dan zou een econoom, socioloog of andersoortig wetenschapper beter met dit probleem aan de haal kunnen gaan. Het probleem zoals Luyendijk dit presenteert vraagt echter om een manier om de feiten te wege. En filosofen komen bij uitstek van pas wanneer het zaak wordt om niet te discussiëren, maar te begrijpen hoe de discussie gevoerd wordt. Vanuit dit begrip zal ik proberen duidelijk te maken dat Luyendijk vanuit een mechaniek rekt waarmee hij het probleem nooit gaat oplossen.

Het is in de eerste plaats een geschikte keuze om vanuit Nietzsches perspectief KNWZ te becommentariëren, omdat de *Master of the Universe* van Luyendijk zo lijkt op Nietzsches doorgewinterde krijger. Daarnaast waardeert Nietzsche zijn krijger uit GMII-24 totaal anders dan Luyendijk zijn *Master of the Universe*, wat aanleiding geeft te denken dat hier ook totaal andere perspectieven aan ten grondslag liggen. De derde reden is dat Nietzsches methode van waardering niet aan bod komt in KNWZ, ook niet in de argumentatie waarmee zakenbankiers zich verdedigen. De *Master of the Universe* is trots op zijn prestaties, terwijl Luyendijk vindt dat hij meer rekening zou moeten houden met anderen in de samenleving. Vanuit Nietzsches doorgewinterde krijger gerekend zou de *Master of the Universe* zeker niet zo trots moeten zijn op zijn prestaties, maar nu omdat hij zich juist te

---

¹ KNWZ p.188

² In een verslag uit juni 2015 van een discussie tussen Luyendijk en bankiers merkt de journalist Leon Willems op dat 'geen van beide in de maatschappelijke ordening van de ander wenst te leven.' Met andere woorden, ze begrijpen het probleem totaal anders.

veel wil laten leiden door het oordeel van anderen. Luyendijk en de bankiers staan bovendien dichterbij elkaar dan ze denken, dankzij hun aanname van het begrip “amoraliteit”.

Dankzij Nietzsches perspectief wordt de methode waarmee bankiers tot hun oordeel komen bespreekbaar. En, zo zal ik argumenteren, bij die methode gaat het mis. Zakenbankiers handelen niet in het belang van de maatschappij als geheel, noch in het belang van hun bank, valt op te maken uit KNWZ. Veel belangrijker, echter, is Luyendijks constatering dat bankiers ook niet in hun eigenbelang handelen. Nietzsche waardeert op een andere manier dan Luyendijk en de bankiers die hij beschrijft, niet vanuit aanpassing aan bestaande waarden, maar vanuit het zelf willen vormgeven ervan. Voor Nietzsches aanpak is het noodzakelijk de eigen machtspositie te kennen, een gebrek bij de *Master of the Universe* wat Luyendijk wel aankaart, maar wat niet zo zwaar weegt.

7

Ik maak gebruik van voornamelijk GMII uit 1887, met de ondertitel “‘schuld”, “slecht geweten” en aanverwanten’, en daarnaast nog een aantal andere teksten rond die tijd van Nietzsche. Voor mijn verantwoording in de voetnoten maak ik gebruik van de KSA. Teksten buiten GMII om zijn uitsluitend bedoeld om op te helderen wie de krijgers van GMII-24 zijn en welke rol zij spelen in GMII. Net zo zal ik enkel citeren uit KNWZ voor zover dit nodig is om de *Master of the Universe* te leren kennen, samen met zijn rol in KNWZ. Centraal hier staat de argumentatie van Luyendijk, waarvan de feiten de ingrediënten zijn. Deze feiten haal ik voornamelijk uit KNWZ, in voetnoten zal ik kanttekeningen plaatsen wanneer bijsturing nodig is. Alle vertalingen zijn van mijzelf, alle nadruk op woorden is overgenomen uit de KSA.

Eenzijds worden zakenbankiers ervan beschuldigd gewetenloos te handelen, anderzijds zijn er mensen die zichzelf veel te hard straffen, als zondaars, met een

schuldgevoel over een beslissing die ze genomen hebben. De zakenbankiers en de onnodig lijdende 'zondaars' kunnen echter gemeen hebben dat ze zich laten leiden door het gevoel dat ze ervaren, zonder dat gevoel zelf op waarde te schatten. Nietzsche breekt in zijn genealogie van de moraal de mogelijkheid open voor een dergelijke herwaardering. Zijn ontstaansgeschiedenis van de waarden die hij in zijn tijd ziet heersen, geeft hem de mogelijkheid te reconstrueren waardoor we bepaalde zaken mooi vinden, zoals zelfopoffering, en andere lelijk, zoals zelfverheerlijking. Met behulp hiervan zal de aannemelijkheid van Luyendijks waarden afzwakken, en van daaruit die van de bankiersmoraal. Een dergelijke herwaardering van waarden is van belang voor zowel mensen die zichzelf te weinig straffen, als mensen die zichzelf te veel straffen en is zeker niet beperkt tot de financiële sector.

H1: HET PROBLEEM VAN LUYENDIJKS *MASTER OF THE UNIVERSE*

1.1 HET ONGELOOF VAN LUYENDIJK

Zolang de rest er geen last van heeft zal het de meeste mensen niet uitmaken hoeveel geld bankiers verdienen. Maar in oktober 2008 crashte de beurs zo hard dat we er nu, ruim 7 jaar later, de gevolgen nog van voelen. Het is in ieders belang dat een crash van een zodanige omvang zich niet nog eens voordoet, wat de vraag doet rijzen wat er precies gebeurd is en hoe dit voorkomen kan worden. Wat blijkt, we zijn er nog goed van af gekomen. In *Dit kan niet waar zijn* beschrijft Luyendijk wat er had kunnen gebeuren: 'het faillissement van een grote en wereldwijd vertakte bank kan een domino-effect veroorzaken, waardoor het mondiale financiële systeem als geheel tot stilstand komt, verlamd raakt en instort. Behalve dat niemand nog bij zijn geld kan, bevriest dan de financiering van de handel, daarmee de handel zelf en dus de voedselbevoorrading.' We stonden aan de rand van de afgrond en dat hebben veel mensen, onder wie de bankiers zelf, niet doorgehad. Hoewel deze onwetendheid onder bankiers voldoende zou moeten zijn om te oordelen met 'dit kan niet waar zijn', heeft Luyendijk nog een andere reden voor de titel van zijn boek. Sinds 2008, oordeelt hij, zijn er geen fundamentele hervormingen doorgevoerd waardoor eenzelfde crash zo weer kan gebeuren. Of erger. Niet alleen blijven we slecht beschermd tegen mondiale financiële crashes, pogingen hiertoe worden zelfs actief tegengewerkt door lobbyisten van de banken.³

---

³ In het tijdschrift Elsevier schreef Remko Nods in juni 2015 dat er wel degelijk veranderingen in werking zijn gesteld, zoals hogere kapitaalbuffers voor banken. Hij noemt hierbij de noodzaak voor banken om risico's te nemen en dat deze hogere kapitaalbuffers het rendement van banken drukken. Hier zien we het sterkste argument van bankiers in werking: de economie moet draaien, en wie minder risico's neemt kan daarnaast minder financiële meevallers innen. Ook hier wordt de discussie gevoerd over hoeveel risico genomen dient te worden, terwijl Nods het eigenlijke probleem terzijde wel noemt. Bankiers weten niet welk risico ze lopen.

Kortom, enerzijds kan een financiële crash zoals in 2008 of erger zo weer gebeuren. Anderzijds wordt dit probleem niet effectief aangepakt, zelfs tegengewerkt. En dat terwijl de feiten op tafel liggen. Wanneer ik het heb over het probleem van Luyendijk, betreft dat deze twee aspecten van het probleem.

Een oplossing wordt tegengewerkt terwijl de feiten breed bekend zijn. Een verklaring hiervoor kan zijn dat niet een gebrek aan feitelijke kennis, maar de formulering van het probleem de verdere oplossing frustreert. Hier komt Nietzsche in beeld, de filosoof van het wantrouwen en de veelheid aan perspectieven. Filosofen kunnen vanzelfsprekendheden ontmaskeren als, op zijn best, beperkte waarheden die een betere formulering in de weg staan. De *Master of the Universe*, zoals Luyendijk een bepaald type bankiers noemt, lijkt veel op een personage in de tweede verhandeling van Nietzsches *Genealogie der Moral*. Door deze twee personen op hun vergelijkbaarheid te toetsen en ze vervolgens te vergelijken, uiteraard voor zover gerechtvaardigd is, komen we wellicht eenzelfde schijnbare vanzelfsprekendheid op het spoor. Ook wordt Luyendijks aanpak met die van Nietzsche vergeleken. Luyendijks oproep tot fatsoen aan het bankenwezen blijkt niet te werken, omdat bankiers en Luyendijk van mening verschillen over wat voor fatsoenlijk doorgaat en in hoeverre fatsoen ertoe doet⁴. We gaan dit meningsverschil zeker behandelen, maar onderliggend hieraan is juist een mening die beide partijen delen, en die vanuit Nietzsches filosofie hoogst opmerkelijk wordt.

1.2 DE WERKWIJZE VAN NIETZSCHE

Nietzsche schrijft over een slag mensen dat lijkt op een type bankier uit KNWZ, maar dat is niet de enige reden om deze vergelijking te onderzoeken. Ten eerste is Nietzsches werkwijze een polemische, de ondertitel van GMII luidt: 'Een strijdschrift'. Het betreft hier een strijd tussen perspectieven, verschillende

---

⁴ KNWZ p180

manieren waarop je hetzelfde kunt begrijpen. In die strijd vindt een vertaling van het ene perspectief naar het andere plaats, wat we ook zullen doen bij Luyendijks probleem. Met een herformulering vanuit een ander perspectief komt bij het probleem de focus ergens anders te liggen, met als gevolg dat bepaalde details saillant worden die eerst van secundair belang leken. Nietzsche vertelt in zijn voorwoord van zijn genealogie, de ontstaansgeschiedenis van zijn eigen vraag, de reden waarom hij dit boek heeft geschreven: “het is mij te doen om de *waarde* van de moraal”. Dit is de vraag naar de waarde van waarden, of we de waarden die we hooghouden wel zo hoog moeten houden. Nietzsche herwaardeert waarden, wat anders is dan de beschrijving van een oppositie. Bij Luyendijk staat de instabiliteit van de mondiale financiële sector centraal, die hij analyseert door zakenbankiers te interviewen over hun beweegredenen. Met behulp daarvan komt hij tot een beschrijving van hun werkwijze, om vervolgens te beoordelen wat hiervan onwenselijk is. Zijn oppositie van gewenste en ongewenste waarden wordt verder echter niet bevraagd, waardoor wederzijds onbegrip stand houdt tussen Luyendijk en zijn bankiers. Met Nietzsches filosofie gaan we deze bevraging wel aan, voor een beter begrip van de oppositie, om zo te bepalen of een betere herformulering van Luyendijks probleem mogelijk is.

Met de mogelijkheid van een betere formulering bedoel ik dat we misschien kunnen concluderen dat Luyendijk zijn perspectief ons niet de middelen biedt om het probleem op te lossen. Ik probeer zeker niet het probleem van Luyendijk op te lossen. Hiervoor is veel meer overzicht nodig van de stand van zaken in de financiële wereld dan ik heb. Ook is het belangrijk op te merken dat niet klakkeloos verondersteld kan worden dat hetzelfde woord dezelfde betekenis heeft behouden in de tijd die Luyendijk en Nietzsche overbruggen. Ik houd daarom de twee verschillende problemen apart, dat van Luyendijk en dat van Nietzsche. Ik zal natuurlijk proberen recht te doen aan beide, maar Nietzsches

filosofie zal alleen gebruikt worden voor zover hiermee bepaald kan worden wat aan Luyendijks aanpak niet werkt.

1.3 DE DANSERS OF EILANDBEWONERS

Laten we eerst kijken naar de ingrediënten van het probleem van Luyendijk. De formulering daarvan gaat in KNWZ in twee delen: de zakenbankiers en hun omgeving. De zakenbankiers zijn verhandelaars en bouwers van financiële producten, en dealmakers die beursgangen, fusies en overnames organiseren. Luyendijk weet de eerste kant van het probleem heel bondig uit te leggen:

'Ergens in dat gigantische eilandenrijk dat de zakenbank is geworden bedenkt een wiskundegenie met de mentaliteit van een koele kikker een nieuw complex financieel product. Daar is nog geen goed toezicht op, terwijl de risico's extreem moeilijk zijn in te schatten. Het product is winstgevend, de concurrentie bouwt ze ook en de top denkt: zolang de muziek aanstaat, moet je de dansvloer op. Masters of the Universe, waan- en zeepbelbankiers gaan er zo veel mogelijk van verkopen. Het middle-office laat zich overtuigen of inpakken, of kijkt tandenknarsend de andere kant uit, terwijl neutralen zich afzijdig houden...'
(eigen onderstreping)

De omgeving is die van een gigantisch eilandenrijk of een dansvloer waar de muziek ook uit kan staan. Naar die analogieën zijn er een aantal dansers, of eilandbewoners, die Luyendijk de koele kikkers, *Masters of the Universe*, waan- en zeepbelbankiers, tandenknarsers en neutralen noemt. Het klinkt als een bonte verzameling, maar die is vrij makkelijk overzichtelijk te krijgen. Er is namelijk een spectrum waarbinnen al deze bankiers vallen, betreffende hun verantwoordelijkheidsgevoel tegenover anderen. Tandeknarsers voelen zich heel verantwoordelijk voor de gevolgen van hun handelen. Het zijn de mensen die meer dan alle anderen iets anders doen dan wat ze willen. Ze hebben een hoge

hypotheek en hun kinderen gaan naar een dure school. Vanwege deze verplichtingen doen ze hun werk ondanks hun gewetensbezwaren, omdat ze menen het geld nodig te hebben. De neutralen zien ook wel de nadelige gevolgen voor anderen in het werk dat ze doen, maar nemen deze voor lief. *Masters of the Universe* zien de nadelige gevolgen voor anderen, maar voelen zich hier niet voor verantwoordelijk. Zij zouden zeggen: laat die anderen dan de concurrentie aan gaan en het werk dat ik doe proberen te krijgen, als het ze niet bevalt. Waan- en zeepbelbankiers voelen zich net zo min verantwoordelijk voor de gevolgen voor anderen, waanbankiers kijken nog wel naar de verdere gevolgen, maar zien de problemen niet en zeepbelbankiers kijken überhaupt niet voorbij de financiële sector.

Deze laatste drie bankiers, *Masters of the Universe*, waan- en zeepbelbankiers beperken de radius van hun gevoel van verantwoordelijkheid tot de bankenwereld en niet de rest van de wereld. Al de genoemde types vinden de bijwerkingen van hun werk voor anderen niet zwaar genoeg wegen om hun werkwijze te veranderen. Het geweten zien we duidelijk aan het werk bij de tandenknarser. Toch heeft dit geweten kennelijk niet genoeg in de melk te brokkelen, ook de tandenknarser verandert zijn gedrag niet. Tegelijkertijd zien we de trotse houding van de *Master of the Universe*: hij houdt zich niet alleen niet afzijdig wat betreft de gevolgen voor anderen, hij voelt zich in zijn element. Bankiers kunnen zich dus enerzijds als trotse leiders zien en anderzijds als slachtoffers van een niet te beïnvloeden omgeving.⁵

1.4 DE DANSVLOER OF HET GIGANTISCHE EILANDENRIJK.

---

⁵ Whittle en Mueller (2011) beschrijven hoe bankiers die gehoord werden voor een onderzoekscommissie naar aanleiding van de financiële crisis zichzelf enerzijds als slachtoffers van een natuurramp presenteerden, anderzijds meenden ze sterke, maar meelevende leiders te zijn.

Luyendijk ontleent de opmerking over het moeten dansen op muziek zolang die niet gestopt is aan voormalig CEO van Citigroup Charles O. Prince.⁶ Het stoppen van de muziek staat gelijk aan een financiële crash en het niet kunnen betalen van lopende betaalverplichtingen als gevolg. Het markante hier is de passiviteit die er uit spreekt. Je zou verwachten dat de zakenbankiers de dj's of dirigenten zijn. En als dat niet het geval is, dan verwacht je toch op zijn minst dat zij de muziek analyseren en kunnen voorspellen wat er gaat gebeuren met een aardige betrouwbaarheid over een aardige tijd. Maar hier horen we van een topbankier dat ze niet alleen 'slechts' dansers zijn, het betreft hier ook nog eens een hoogst ongewisse stoelendans. Zoals in het citaat te lezen is, fungeert de dansvloer als metafoor voor de handelsvloer waar de risico's van financiële producten 'extreem moeilijk zijn in te schatten'. Laten we de metaforen wat verder concretiseren.

Het gigantische eilandenrijk gebruikt Luyendijk om aan te tonen hoe richtingloos de zakenbanken eigenlijk zijn. Dit rijk is in mist gehuld, de zakenbankiers weten niet goed van elkaar wat ze doen. Als bijvoorbeeld een bankier met een wiskundeknobbel een nieuw financieel product wil uitleggen aan een bankier aan de top, is er een goede kans dat ze langs elkaar praten. Een tweede reden voor de fragmentatie heeft te maken met de carrière van bankiers. Ten eerste kan een zakenbankier ieder moment ontslagen worden, *0 job security* noemen ze dat. Ten tweede worden mensen weggekaapt door andere banken, voor een rianter salaris, waardoor bankiers vrijwel nooit bij dezelfde bank blijven, maar van de ene naar de andere hoppen. Een bankier denkt dus niet per se in het belang van zijn bank, maar enkel voor zo lang hij er denkt te werken. Dit maakt ook een bankierscarrière een ongewisse stoelendans.

---

⁶ 'Wanneer de muziek stopt, wat betreft liquiditeit, wordt het moeilijk. Maar zolang de muziek speelt, moet je opstaan en dansen. Wij dansen nog steeds'. Uit de Financial Times van 9 juli 2007, een artikel genaamd *Citigroup chief stays bullish on buy-outs* door Michiyo Nakamoto en David Wighton.

Het zwaard van Damocles in de vorm van *0 job security* werkt ter vergroting van de prestatiedruk. Een bijwerking daarvan is een angstcultuur, waarbij mensen bijvoorbeeld de schuld op elkaar proberen af te schuiven als er iets mis is gegaan. Daarnaast worden bankiers ontmoedigd om loyaal te zijn aan hun bank, die heeft tenslotte net zo min het beste voor met hen. Het wordt begrijpelijk dat een aantal bankiers op een gegeven moment zou denken 'na mij de zondvloed'. En een dergelijke houding, een oorlog van iedereen tegen elkaar met enkel beslissingen op korte termijn, is een belangrijke oorzaak van financiële crashes. Misschien gaat korte termijnwinst ten koste van lange termijnwinst, maar wanneer bankiers alleen op korte termijn afgerekend worden⁷, gaan ze niet verder vooruit denken dan daarvoor nodig is. Daarnaast wordt de toekomst van de stoelendans onzekerder hoe verder weg deze is, wat lange termijndenken risicovoller maakt.

15

De handelaars en dealmakers in de financiële wereld proberen onder hoge prestatiedruk zoveel mogelijk geld te verdienen. Het is hierbij aan de koper zelf om te weten wat hij koopt, de verkopende partij hoeft alleen volledige informatie over het product te verstrekken. Die informatieverplichting vind je terug in de bekende kleine lettertjes en is een uiting van de leus *caveat emptor*: hoedt u koper⁸. Wanneer een bankier drie keer zoveel winst kan maken op een financieel product en deze bankier weet de verpakking ervan zo te krijgen dat er vraag naar is, dan doet hij of zij dat. Gegeven *caveat emptor* kunnen de nadelige risico's voor de koper ergens bij de kleine lettertjes vermeld worden waar ze niet opvallen. En omdat er op korte termijn winst op gemaakt wordt, maakt het voor de bankiers aan de top van de zakenbanken minder uit dat zij ook niet helder

---

⁷ Gregg, Jewell en Tonks (2012) benadrukken overigens dat er weinig bewijs is voor de stelling dat het loon van leidinggevenden in de bancaire sector gericht was op resultaten voor de korte termijn. Het korte termijndenken kunnen we enkel verklaren uit de *0 job security*, niet uit het loongebouw van banken.

⁸ KNWZ p.88

hebben wat voor hen de langlopende risico's precies zijn. De *0 job security*, *caveat emptor* en de lastig in te schatten risico's zijn de omstandigheden die maken dat bankiers ten koste van anderen op korte termijn zo veel mogelijk geld proberen te verdienen.

1.5 DE AMORALITEIT VAN BANKIERS

Er is bij zakenbanken geen ruimte voor de vraag of dit gedrag wel goed is voor de mensheid als geheel, of soms zelfs maar voor de financiële wereld. Dit is te verklaren vanuit de hoge prestatiedruk en het feit dat handel op financiële markten vaak de vorm heeft van een *zero-sum game*⁹, je kunt alleen winnen door een ander te laten verliezen, zoals bij poker waarbij de een de chips wint die de ander verliest. In oktober 2008 ging de muziek een stuk langzamer en dreigde deze te stoppen, waardoor banken zouden instorten, ware het niet dat staten ze opkochten. Het is de gewiekstheid van bankiers die ervoor gezorgd heeft dat niet de banken de prijs betaalden, maar burgers.¹⁰ En als de banken er voor op hadden gedraaid, dan zouden de bankiers in ieder geval hun eigen hachje redden. Luyendijk vat deze werkwijze samen met een term die door zakenbankiers zelf ook gebezigd wordt: 'amoraliteit'¹¹. Amoreel gedrag is hier te begrijpen als het handelen dat niet geleid wordt door morele verantwoordelijkheid. Morele verantwoordelijkheid kunnen we hier zien als verantwoordelijkheid tegenover de ander. De zakenbankiers zitten niet allemaal hetzelfde in elkaar, binnen het spectrum van verantwoordelijkheid tegenover de ander zijn er mensen die hier meer en minder vatbaar voor zijn. De verschillen zitten echter vooral in de rechtvaardiging van hun gedrag, het gedrag zelf blijft

---

⁹ KNWZ p.87

¹⁰ Gregg, Jewell en Tonks (2012) noemen het mechanisme dat bankiers het wel voelen als ze beter dan normaal presteren, dan verdienen ze namelijk hun bonus, maar niet als ze slechter dan normaal presteren. Enerzijds noemt ook Luyendijk het gevaar van het ontbreken van een 'malus', een geldstraf bij het minder goed presteren. Bij beiden blijft echter buiten beschouwing dat zomaar ontslagen te kunnen worden bij slechte prestaties een stevige 'malus' is, die ik niet als tegenhanger van de bonus in andere artikelen ben tegengekomen.

¹¹ KNWZ P.88

amoreel. Alle aandacht gaat naar het behalen van de targets en het verdienen van de bijbehorende bonus, doet een bankier dat niet, dan ligt hij er zo uit. Op deze manier uitgelegd heeft een bankier eigenlijk geen keuze om anders te handelen, maar de *Master of the Universe* kiest wel degelijk. Hij is zelfs blij met zijn keuze.

1.6 HET UITBLIJVEN VAN EEN OPLOSSING

Aan het einde van zijn boek beschrijft Luyendijk het meest verontrustende aspect van zijn probleem: '(...) de belangrijkste feiten over de financiële wereld zijn al lang en breed bekend, bij insiders. Het probleem ligt dieper: de sector is immuun voor ontmaskering'.¹²¹³ Hij concludeert hierbij dat 'de wereld van het geld geen opknopbeurt (...) nodig heeft, maar nieuw DNA'. Dit nieuwe DNA is met andere woorden een nieuwe systeemstructuur: 'in plaats van individuele bankiers woedend te verwijten dat ze toegeven aan perverse prikkels, zouden we onze energie erin moeten steken die aan te pakken en weg te nemen'.¹⁴ En dat gebeurt niet omdat de wetgevers die de financiële sector aan banden zouden kunnen leggen ook niet daartoe geprikkeld worden: 'want kijk eens wat er klaarstaat voor politieke partijen en politici die wél binnen de lijntjes blijven die de financiële sector voor ze trekt'¹⁵. Maar zelfs als de politiek zich wel gaat richten op het tegengaan van perverse prikkels, is daarmee het probleem niet zomaar opgelost. Luyendijk citeert uit het voor hem meest beangstigende

17

---

¹² KNWZ p.188

¹³ Bell en van Reenen (2014) laten bijvoorbeeld zien dat de tendens dat de meest verdienende bankiers steeds meer verdienen vergeleken met de rest, sinds de financiële crisis niet of nauwelijks afgezwakt is, zeker vergeleken met mensen met hoge inkomens in andere sectoren. Financieel hebben bankiers in ieder geval tot 3 jaar na het begin van de crisis (tot zover gaan de data van het onderzoek) niet de nadelen gevoeld. Dit komt overigens overeen met de ervaring van de crash bij bankiers als slechts een hobbel in een normaliter geoliede machine, zoals Whittle en Mueller (2011) opmerken.

¹⁴ Whittle en Mueller (2011) stellen dat 'door verantwoordelijkheid te individualiseren, de ideologie van vrije marktkapitalisme grotendeels voor lief genomen wordt'. Luyendijk doet met zijn stelling dat niet het individu, maar het systeem veranderd moet worden een tegengestelde poging.

¹⁵ KNWZ p.19

interview dat beter toezicht niet gaat helpen: ““(…)wat voor regels je ook bedenkt, ze zullen altijd manieren vinden om ze te ontwijken(…)”¹⁶. De lobby van bankiers is één manier om meer en meer geld te kunnen blijven verdienen. Bij zowel politici als bankiers lijkt het er niet op dat zij de regels van het spel gaan veranderen. Door deze impasse krijgt Luyendijks opmerking dat perverse prikkels weggenomen moeten worden een cynische toon. Wie gaat deze prikkels wegnemen wanneer degenen die daartoe in staat zouden zijn de noodzaak niet hebben om het systeem structureel te veranderen, en regelgeving niet effectief is?

Hoewel Luyendijk wel de richting van een oplossing laat zien, benadrukt hij zelf ook niet dé oplossing te hebben. Een richting van een oplossing lijkt hij te zoeken in het veranderen van het systeem door ongewenste prikkels tegen te gaan. Ongewenst is hier de uitkomst van amoraliteit, *caveat emptor*: ‘wie weet zijn banken zo te herorganiseren dat bankiers niet langer worden beloond wanneer ze liegen tegen hun bazen, het middle-office, accountants, kredietbeoordelaars, de toezichthouder en hun klanten. *Long term greedy* heet zo’n systeem zonder perverse prikkels: je verdient als bankier geld *met* je bank en je klanten, niet *ten koste van ze*¹⁷. De bankiers veranderen hun werkwijze echter niet tenzij er meer geld mee verdiend kan worden, en dat is precies wat Luyendijk anders zou willen zien. Het meeste geld is immers te verdienen wanneer dit niet gebeurt in samenwerking met, maar ten koste van de klant, gegeven het *zero-sum game*-karakter van de financiële wereld.

Daarnaast valt er iets op bij de reactie op prikkels van de verschillende bankiertypes. Tandenkners krijgen heel veel prikkels binnen dat ze fout bezig zijn, zij hebben wel degelijk een geweten dat hen ontmoedigt, maar handelen

---

¹⁶ KNWZ p.176

¹⁷ KNWZ p.178

desondanks amoreel. Aan de andere kant van het spectrum lijken bankiers zich volledig immuun te hebben gemaakt voor bepaalde prikkels. Waan- en zeepbelbankiers leven in een wereld die afgesloten is van het leven buiten de financiële sector. Tegelijkertijd zijn er ook prikkels die bankiers, in het bijzonder de *Master of the Universe*, juist op positieve wijze motiveren om zo door te blijven gaan. Bankiers genieten erkenning van collega's wanneer ze hun bonus behalen, ook wanneer dit ten koste is gegaan van een handelsrelatie op lange termijn, waarbij Luyendijk dit laatste als "pervers" bestempelt. Die prikkels, de bonus en de bijbehorende erkenning, geven de *Master of the Universe* het gevoel aan de top van de top te staan.¹⁸ Ze vergeten de leugen die schuilt achter de status die ze genieten, de macht van hun status kan ieder moment verdwenen zijn. Het is de vraag in hoeverre hier nog van macht gesproken kan worden. Deze bankiers zijn bijzonder ontvankelijk voor prikkels die het gevoel van erkenning geven. Luyendijk trekt deze ontvankelijkheid door naar mensen in het algemeen: 'menselijk gedrag wordt grotendeels bepaald door prikkels, en die sturen in het huidige systeem individuele bankiers, afdelingen binnen banken en banken zelf vaak de verkeerde kant op.'¹⁹ Met dit mensbeeld in het achterhoofd kunnen we beginnen met Nietzsches kijk op de mens.

19

---

¹⁸ Bovendien merken Mark S. Mizruchi, Linda Brewster Stearns en Anne Fleischer (2011) op dat sterkere banden met collega's en leidinggevenden voor hogere beloningen zorgen. En dit niet alleen omdat sterkere banden voor betere informatievoorziening zorgt, de bonus is zelfs hoger wanneer het resultaat hetzelfde is als bij een collega die minder sterke banden heeft met zijn collega's. Het is dus niet alleen zo dat erkenning voor bankiers belangrijk is als een immateriële beloning, hun bonus zal ook groter zijn bij meer erkenning. Bankiers zijn door dit systeem extra afhankelijk van het oordeel van anderen in hun jacht op bonus, de noodzaak om op eigen koers te varen is ver weg.

¹⁹ KNWZ p.188-189

H2: HET PERSPECTIEF VAN NIETZSCHE

2.1 HET ANDERE GEWETEN VAN NIETZSCHES KRIJGERS

De *Masters of the Universe* is van alle types het meest in zijn element, hij staat volledig achter zijn werkwijze. Doordat de prikkels in de bankierscultuur zoveel positieve weerklank vinden bij de *Master of the Universe*, is hij een goed voorbeeld om de prikkeling in die cultuur te leren kennen. Één bankier van dat type beschrijft zijn geestesgesteldheid direct nadat hij ontslagen is met: 'Ik vind nog altijd niet dat zakenbankieren verschrikkelijk is. Het blijft de plek waar ik het best tot mijn recht kom. Onderzoek toont aan dat het leven van een wild dier grotendeels bestaat uit angst, stress en pijn. Toch ben ik liever een wild dier dan een huisdier.'²⁰ In GMII-24 noemt Nietzsche een slag mensen dat verband houdt met het willen van angst, stress en pijn. 'Voor dat doel is een *andere* soort geest nodig, dan precies in deze tijd waarschijnlijk is: geesten, door oorlogen en zeges gesterkt, voor wie de verovering, het avontuur, het gevaar, de pijn zelf tot behoefte is geworden; (...) daarvoor hebben ze zelf een soort sublieme kwaadaardigheid nodig'.²¹ De *Masters of the Universe* zijn zonder twijfel constant in een oorlog verwickeld, op zoek naar zeges. Dat ze geld proberen te verdienen ten koste van de ander is vergelijkbaar met het veroveren. Dat ze hiervoor verwillen gaan is duidelijk, net als dat ze pijn als een behoefte ervaren. Zo op het eerste gezicht komt de *Master of the Universe* overeen met de krijgers die Nietzsche hier voor ogen heeft.

Waar Luyendijk bij de avontuurlijke veroveringstocht van bankiers een groot gevaar ziet, is nu net hierop Nietzsches hoop gevestigd. Waarom hij in GMII-24 deze andere soort geest nodig acht, geeft ons meteen een andere kijk op Luyendijks probleemstelling: 'de mens heeft al te lang zijn natuurlijke neigingen

---

²⁰ KNWZ p.156

²¹ GMII-24 5.336

met “het boze oog” bekeken, zodat deze zich in hem uiteindelijk met het “slechte geweten” verwant heeft gemaakt. Een omgekeerd verzoek zou *op zich* mogelijk zijn - maar wie is daar sterk genoeg voor? - namelijk, de *onnatuurlijke* neigingen (...) aan het slechte geweten verwant te maken’.²² Luyendijk ziet juist een probleem in het amorele gedrag van bankiers, en zou eerder willen dat zij gewetensvoller werden. Nietzsche wil daarentegen niet een sterker of zwakker geweten, maar een andersoortig geweten, gericht tegen onnatuurlijke neigingen. Zoals ik het geweten tot nu beschreven heb is er uit de bemoedigingen en ontmoedigingen ervan een moraal, een set leefregels, te destilleren. Dit maakt het lastig om te begrijpen hoe de amoraliteit van Luyendijk überhaupt samen kan gaan met een geweten. Een geweten impliceert volgens deze beschrijving namelijk een moraal, met als gevolg dat amorele bankiers geen geweten zouden hebben. Kan iemand een geweten hebben en amoreel zijn?

21

Er is een simpel antwoord op deze vraag. Luyendijk heeft het over gedrag dat amoreel is, en wat bankiers van binnen voelen betreft enkel de wijze waarop iemand tot een bepaalde handeling komt, de handeling zelf blijft onveranderd amoreel. De bankier handelt simpelweg niet naar de moraal van zijn geweten, maar dat wil niet zeggen dat amoreel gedrag en een geweten elkaar uitsluiten. Van bijvoorbeeld de tandenknarser kan gezegd worden dat hij ondanks zijn straffende geweten amoreel handelt. Als we echter vragen hoe de bankiers volgens Luyendijk dan wel tot het vertoonde gedrag komen, komen we uit op een probleem. Met het geweten begrijpt de bankier de prikkels op een bepaalde manier met als gevolg de daarbij passende reactie, zoals bijvoorbeeld *caveat emptor* volgens Luyendijk voor ongewenste prikkels zorgt. De prikkels leiden dus via het geweten tot een bepaalde daad en bijbehorende moraal²³, er zijn geen

---

²² GMII-24 5.335

²³ “Leiden tot” is hier een enigszins ongelukkige manier van uitdrukken. In deze scriptie staat het niet ter discussie of mensen vanuit een moraal handelen, of dat er uit hun gedrag een bepaalde moraal af te leiden is. De stelling, echter, dat iemand

prikkels die buiten een waardering om tot een reactie kunnen leiden. En de waarden van prikkels worden vanuit een geweten bepaald. De reden voor Luyendijk om het gedrag van bankiers amoreel te noemen, is omdat *maatschappelijke* verantwoordelijkheid niet in hun overwegingen meegenomen wordt. Dit wil echter niet zeggen dat bankiers totaal geen verantwoordelijkheid voelen. Sterker nog, een bankier voelt zich heel verantwoordelijk voor zijn te behalen doelstellingen. Bankiers handelen daarom niet amoreel, maar naar een *andere* moraal, zij waarderen natuurlijk nog steeds. In die lijn kan ook gezegd worden dat ze niet gewetenloos zijn, maar dat hun geweten op *andere waarden* gericht zijn.²⁴

De amoraliteit ziet Luyendijk als een probleem voor de maatschappij, eigenlijk voor de mensheid als geheel. En omdat moraliteit bij Luyendijk de verantwoordelijkheid ten opzichte van de maatschappij betreft, is het veilig te stellen dat Luyendijk amoreel gedrag bij bankiers als immoreel bestempelt. Het is tenslotte ten nadele van de maatschappij dat bankiers op “amorele” wijze beslissingen nemen. Amoraliteit betekent hier dus niet het ontbreken van moraal überhaupt. Dat in de normen en waarden van de bankiersmoraal het belang van de koper van financiële producten niet of slechts in hun nadeel meegewogen wordt maakt de bankiers dus niet direct amoreel. Naast Luyendijks moraal en de bankiersmoraal kennen we nu bij Nietzsche ook twee moralen, die van het slechte geweten dat zich keert tegen natuurlijke neigingen en van een geweten dat zich keert tegen onnatuurlijke neigingen. Om Nietzsches noodzaak van de krijgers uit GMII-24 te begrijpen moet uitgelegd worden wat hier het verschil is tussen natuurlijk en onnatuurlijk.

---

niet expliciet naar bepaalde waarden leeft, wil niet zeggen dat zijn gedrag niet uit te leggen is in termen van zulke waarden.

²⁴ Of, bijvoorbeeld in het geval van de tandenknarsers, dat ze verschillende moralen aanhouden, zij voelen zich op verschillende manieren verantwoordelijk. Ik begrijp hier het geweten als de stem van de dominante moraal.

2.2 DE WENSELIJKHEID VAN EEN MORAAL

We stuiten nu op de wenselijkheid van het ene of het andere geweten. Een geweten is doorgaans echter de instantie die voorschrijft wat wenselijk is. De beantwoording van deze vraag lijkt richting een cirkelredenering te gaan. Gegeven een bepaalde moraal, die tot uiting komt in het geweten, is die moraal vanzelfsprekend wenselijk, en gegeven een andere moraal niet. Toch is in het voorwoord van GM, paragraaf 5, te lezen dat het Nietzsche te doen is om de waarde van de moraal.²⁵ Ergens moet er een reden te vinden zijn om, gegeven de eigen moraal, toch naar een andere over te stappen. Die redenen komen we tegen in het verschil tussen de twee moralen die Nietzsche opponeert. Waarom de ene moraal meer waard is dan de andere lijkt verband te houden met de mate van verwantschap aan onze natuur. Wanneer een manier van leven regelrecht indruist tegen de manier waarop iemand in elkaar zit, dan is dit in ieder geval voor die persoon minder wenselijk. In relatie daartoe, als we de bankensector willen omvormen op een manier die ingaat tegen de natuur van de mensen daarin, maken we misschien meer stuk dan dat er opgelost wordt. Luyendijk meent dat de financiële sector nieuw DNA nodig heeft, de waarde daarvan is ook afhankelijk van diens verzoenbaarheid met de menselijke natuur. Daarmee is nog niet gezegd dat de menselijke natuur zonder meer in het voordeel van de mens is, zowel de menselijke natuur als een bepaalde moraal kunnen op dit punt in ons onderzoek wenselijk of onwenselijk zijn²⁶.

De eerste zin van GMII is een introductie van de menselijke natuur, zoals Nietzsche die begrijpt. 'Een dier fokken dat *kan beloven* – is dat niet precies die paradoxale opdracht, die de natuur zich ten opzichte van de mens gesteld heeft? Is het niet het eigenlijke probleem *van de mens*?'.²⁷ We vinden de natuur hier ten

---

²⁵ GMII-V 5.251

²⁶ Ook May (2011) merkt op dat in GMII Nietzsche niet de wens uit volledig vrij te zijn van moraliteit. Nietzsche wil daarentegen de weg vrij banen voor een nieuwe moraal.

²⁷ GMII-1 5.391

opzichte van de mens, met de opdracht te kunnen beloven, een voorwaarde om tot een moraal te komen. Al eerder noemde ik een moraal een set leefregels, wat misschien wel de meest brede en onvolledige benaming is. De reden hiervoor is dat de betekenis van moraliteit juist duidelijk moet worden met de vraag naar de waarde ervan, en een brede opvatting voorkomt de mogelijkheid dat we op voorhand al een onvruchtbare weg inslaan. We kunnen nu echter wel al de aanvulling maken van een moraal als een set leefregels die een mens belooft na te komen. Zonder die aanvulling wordt veronachtzaamd dat mensen zich verantwoordelijk voelen voor het nakomen van de leefregels.

Dat de opdracht van de natuur paradoxaal is, lijkt te duiden op de aard van de natuur die hier haaks staat op het kunnen doen en nakomen van beloftes. Door de plaatsing van de opdracht bij de mens bestaat deze in oppositie met de natuur²⁸, en eigent hij zichzelf een vermogen toe dat onnatuurlijk is.

Onnatuurlijkheid is hiermee een aspect van de natuur, wat haar paradoxaal maakt.²⁹ Het klinkt ook vreemd, de natuur die zich iets ten doel stelt, alsof er van de natuur een godheid wordt gemaakt die iets met ons wil. We zijn geneigd de natuur te zien als een mechanisme, wat niet vanuit een doel verklaard wordt, maar vanuit noodzakelijke wetmatigheden.³⁰ Slaat de paradox op de mechanistische natuur waar nu een wil uit spreekt?

In GMII-1 is te lezen dat de mens een nieuwe eigenschap verwerft in het licht van zijn opdracht, namelijk dat van een *geheugen van de wil*. Pas wanneer de mens een wil vast kan blijven houden tot aan het inwilligen van de belofte, is hij daadwerkelijk in staat tot het nakomen van beloftes. Voor een korte uitwerking

²⁸ Zie voor de oppositie van de mens met de natuur ook JGB-9 5.21-22

²⁹ Een andere mogelijke lezing is om de mens inderdaad geopponeerd aan de natuur te zien, waarmee de mens zich iets onnatuurlijks toe-eigent, maar waarbij de natuur als zodanig niet paradoxaal is. Deze tweede optie maakt de natuur weliswaar een stuk eenduidiger, maar lijkt geen recht te doen aan de tekst. De natuur stelt zichzelf ten opzichte van de mens iets ten doel, dus de mens gaat niet zijn eigen weg tegen de natuur in.

³⁰ Mulhall (2011:254) kiest voor deze weg.

van de wil heb ik twee teksten nodig uit *Jenseits von Gut und Böse* dat een jaar eerder dan GM werd uitgegeven, in 1886, te weten JGB-19 en JGB-36. In GMII, aforisme 12, is echter ook al iets over de wil van de mens te vinden. Hij ageert daar tegen het verschijnsel dat menselijk gedrag besproken wordt in termen van aanpassing aan de omgeving: 'daarmee is in het organisme zelf de leidende rol van de hoogste functionarissen verloochend, waarin de levenswil actief en vormgevend verschijnt'.³¹ De levenswil is hier ook actief, net zoals het vergeten in de wil. Het geheugen van de wil is weliswaar net zo actief, Nietzsche benoemt dat het hier gaat om een actief niet-meer-los-willen-komen van een indruk, maar om tot dit geheugen te komen gebruikt hij de lijdende vorm: 'hoe moet daartoe de mens zelf allereerst *berekenbaar, regelmatig, noodzakelijk* geworden zijn, (...) om (...) voor zich *als toekomst* goed te kunnen spreken.'³² Om de wil bij Nietzsche te kunnen begrijpen moeten we dus goed letten op activiteit en passiviteit.

2.3 DE WIL VAN DE MENS

JGB-19 en JGB-36 zijn bij uitstek teksten om bij te beginnen voor de wil van de mens, de eerste bespreekt direct de menselijke wil, de tweede bespreekt de wil zoals deze als leidmotief door Nietzsches filosofie speelt, namelijk de wil tot macht. Ik kan deze teksten alleen bespreken voor zover relevant voor onze vraag, er is natuurlijk veel meer over te zeggen om recht te doen aan alle implicaties en gevolgen van hoe Nietzsche de wil uitlegt. De focus ligt nu op de vraag waarom het volgens Nietzsche onnatuurlijk is wanneer de wil vastgehouden wordt in een geheugen. In JGB-19 start Nietzsche met allerlei misconcepties betreffende de wil, in het bijzonder de wil begrepen als een eenheid. De wil, zegt Nietzsche, is juist iets gecompliceerds, bestaande uit gevoelens van lust en onlust, een commanderende gedachte en het affect van het commando.³³ Willen kan dus niet zonder voelen en denken begrepen worden

³¹ GMII-12 5.316

³² GMII-1 5.292

³³ JGB-19 5.32

en is een veelheid.³⁴ En hoewel we in ons willen het affect van degene die commandeert ervaren, zijn we ook degene die gehoorzaamt aan onze wil. We hebben het spel tussen gehoorzamen en bevelen eerder gezien in GMII-1 met het actieve willen beloven en het passieve berekenbaar, regelmatig en noodzakelijk moeten worden. Nietzsche legt het als volgt uit: 'De willende schaar als zodanig de lustgevoelens van de uitvoerende, succesvolle werktuigen, de dienstbare "onderwillen" of onder-zielen - ons lichaam is namelijk slechts een samenlevingsstructuur van veel zielen - onder zijn lustgevoelens als bevelende'.³⁵ In plaats van één wil die zowel gehoorzaamt als beveelt, zijn er allerlei willen die bevelen en gehoorzamen, opgebouwd zoals een samenleving. Bovendien vereenzelvigd de mens zich met de bevelende willen, die op hun beurt zich het succes van hun onderwillen toe-eigenen en de niet succesvolle willen negeren. Aangezien de menselijke wil niet bijzonder duidelijk wordt in teksten van GMII en Nietzsche zelf aan het eind van zijn voorwoord verwacht dat de lezer bekend is met zijn eerder geschreven teksten³⁶, lijkt mij deze uitstap geoorloofd.

Met de menselijke wil als samenlevingsstructuur van een veelheid aan willen kunnen we ook de laatste uitspraak in JGB19 begrijpen. Hij beschouwt het bevelen en gehoorzamen in de samenleving van de wil als de reden 'waarom een filosoof zich het recht moet toe-eigenen, willen op zich al onder het gezichtsveld van de moraal te vatten: moraal namelijk als leer van de heerschappijverhoudingen begrepen, waaronder het verschijnsel "leven"

---

³⁴ Stegmaier (2010) benoemt de betekenis van de wil in het kader van het tot een ding maken (Verdinglichung) van een woord. Nietzsche ziet bijvoorbeeld een 'wil' niet als een aanwijsbaar ding in de mens, maar als iets 'gecompliceerds'. Met andere woorden, de wil is te begrijpen als een veelvoud van op elkaar inwerkende krachten en het verheldert niets wanneer we als het ware "achter" de wil een "ding dat wil" aannemen. Door de wil zelf als een samenleving van willen te beschrijven, ontmoedigt Nietzsche de neiging om de onderdelen van een wil te gaan analyseren, daarmee kom je immers weer bij het concept 'wil' uit, en moedigt hij aan om onze aandacht enkel te houden bij het proces van willen. De wil bij Nietzsche is enkel een teken, begrijpelijk binnen het spel van bevelen en commanderen.

³⁵ JGB-19 5.33

³⁶ GMII-V 5.255

ontstaat'.³⁷ Tot nu toe heb ik een moraal beschreven als een set leefregels die een mens belooft na te komen. Het belovende hieraan kunnen we nu zien als een actie van het geheugen van de wil. Nietzsche voegt hier aan toe dat een dergelijke set bestaat binnen verhoudingen op basis van heerschappij. Dat ik kan gehoorzamen aan een bepaalde moraal was al bekend, dat er meerdere moralen zijn werd duidelijk met de krijgers die er een andere moraal op nahouden. Nu kunnen we daar aan toevoegen dat een geldende moraal een uiting is van heerschappij van de ene wil over de andere³⁸.

De wil als samenlevingsstructuur van bevelende en gehoorzamende willen is, net als een moraal, uit te leggen vanuit heerschappijverhoudingen. In ons zijn er verschillende willen strijdig met elkaar waarbij de ene wil het onderspit delft ten gunste van de ander. De mechanismen onderliggend aan een menselijke wil en een moraal zijn dus hetzelfde, het verschil tussen een moraal en een wil betreft de schaal ervan. Mensen leven onder elkaar natuurlijk ook binnen een samenleving, waar zij hun uiteindelijke en bevelende wil kunnen delen met anderen. Aanhangers van eenzelfde wil delen een bepaalde moraal. Op die manier hangen bankiers wel dezelfde bankiersmoraal aan, maar hebben ze niet allemaal dezelfde wil. Het innerlijke proces van een tandenknarser is tenslotte totaal anders dan dat van de *Master of the Universe*.

Inmiddels hoeven we een moraal niet enkel te zien als iets dat in dienst van zichzelf oordeelt, zoals bij de cirkelredenering die in paragraaf 2.2 aan bod kwam, maar ook als iets wat in dienst van een bepaalde wil beweegt. Wanneer mijn geweten mij een schuldgevoel geeft over een bepaalde daad, dan is dit misschien niet in mijn belang, maar in het belang van een ander. De mogelijkheid

---

³⁷ GMII-12 5.33-34

³⁸ Vanuit JGB19 kunnen we stellen dat de menselijke wil bestaat uit bevelende en gehoorzamende willen. De wil van de mens is daarmee altijd een groep willen, afhankelijk van de context zal ik voor 'wil' of 'groep willen' kiezen, maar uiteindelijk wordt hetzelfde aangeduid.

dat mijn innerlijke stem niet voor mijn eigen bestwil is, geeft de vraag naar de waarde van overgeleverde waarden urgentie.³⁹ De stelling van Luyendijk dat bankiers in hun eigenbelang handelen, veronderstelt dat bankiers weten of hun bankiersmoraal ook daadwerkelijk in hun belang is. Hiervoor moeten ze weten wat hun machtspositie is en welke leefregels daarbij passen, gerekend vanuit Nietzsches wil als samenlevingsstructuur binnen heerschappijverhoudingen. Maar wie aanneemt dat de wil van de mens en de moraal van zijn geweten niet binnen heerschappijverhoudingen bestaat, zal überhaupt niet wantrouwig tegenover zowel zijn wil en zijn geweten staan, waardoor ook de noodzaak voor een onderzoek naar de eigen beweegredenen ontbreekt. Vertrouwen de meesten niet blind op hun geweten, hun wil, hun intuïtie? Voor onze vergelijking van de krijgers uit GMII-24 en de *Master of the Universe*, moeten we weten hoe bankiers zich bewust zijn van machtsverhoudingen.

2.4 DE WIL IN DE NATUUR

In JGB36 legt Nietzsche een verband tussen de wereld van begeertes en passies en de wereld zoals die mechanistisch begrepen wordt. In GMII-1 lazen we dat de natuur zichzelf iets ten doel stelt⁴⁰, wat vreemd klinkt zolang deze mechanistisch begrepen wordt. Luyendijk oordeelt op zijn beurt dat de financiële sector nieuw DNA nodig heeft, wat erop duidt dat hij de financiële sector mechanistisch benadert. In JGB36 begrijpt Nietzsche de natuur, net als de

---

³⁹ Mohr (1977) beschrijft hoe het geweten eigenlijk de stem van anderen is, de stem namelijk van mensen met autoriteit, bijvoorbeeld omdat we ze vereren of vrezen. De stem van het geweten is daarmee in de eerste plaats niet een eigen geweten, maar deze komt uit de omgeving. Gegeven deze initiële herkomst van het geweten, is de afstand tussen de eigen waardering en die van 'de ander' te vertalen naar de afstand tussen wat iemand in eerste instantie wil en wat het geweten wil.

⁴⁰ Conway noemt deze schijnbare doelmatigheid ook, het antropomorfe karakter van de natuur, op p.53. door het in een vraagstelling te poneren, stuurt Nietzsche de focus van de lezer naar het onderscheid tussen mens en natuur. Deze vermenschelijking van de natuur staat haaks op de vernatuurlijking van de mens die hij in FW-109 3.468 noemt, en we kunnen niet zeggen dat Nietzsche de natuur hier als iets doelmatigs begrijpt. Het paradoxale begrijpt Conway ook als het onnatuurlijke in de natuur, wat juist veroorzaakt wordt door het doelen stellen van de belovende mens.

menselijke wil, vanuit een structuur van willen, met de aanvulling dat een wil voor Nietzsche altijd op hetzelfde gericht is: sterker worden. Zo beëindigt Nietzsche JGB36 met: 'De wereld van binnenuit gezien, de wereld op zijn "begrijpelijke karakter" bepaald en aangeduid - zij zou precies "wil tot macht" zijn en niets daarbuiten.'⁴¹ Het "begrijpelijke karakter" van de natuur hier staat haaks op mechanistisch begrepen krachten, die slechts reactief bewegen binnen een bepaalde wetmatigheid. Bij Nietzsche wordt de wil daarentegen niet als het ware geduwd, maar is actief gericht op macht, met als gevolg een spel van bevelen en gehoorzamen, in tegenstelling tot het reactief gehoorzamen aan wetmatigheid. Een wil zal bij Nietzsche actief weerstand overwinnen en weerstand bieden tegen een andere wil. Nu kunnen we ook vaststellen dat de paradoxale opdracht uit GMII-1 niet slaat op een eigenlijk mechanisch functionerende natuur die iets doelmatig heeft, maar precies omgekeerd op de opdracht regelmatig en noodzakelijk te *worden*, terwijl de natuur zich laat begrijpen als een dynamiek van willen waarin een statische regelmaat juist "uitzondering op de regel" is⁴².

Kijken we naar de eigenschappen van de krijger uit GMII-24, dan zien we wat hem natuurlijker maakt: hij is avontuurlijk, wil overwinning en heeft pijn als behoefte. In plaats van de weg van de minste weerstand, het gehoorzamen aan de omstandigheden, kiest de krijger voor het overwinnen van weerstand⁴³, waarbij de nodige pijn komt kijken, maar wat wel een betere machtspositie tot gevolg kan hebben. Overigens is het natuurlijk niet altijd zo dat een wil tot macht leidt tot deze eigenschappen. Iemand die bijvoorbeeld te zwak is om de weerstand te overwinnen zal deze eerder uit de weg gaan. Dit laat onverlet dat het oogmerk

---

⁴¹ JGB-36 5.55

⁴² Vergelijk FW-109 3.468

⁴³ De doorgewinterde krijger ondervindt op de weg van 'de minste weerstand', waarin hij gehoorzaamt aan de omstandigheden juist veel weerstand, de woordkeuze is wat dat betreft enigszins ongelukkig.

macht blijft en er actief gekozen wordt voor bevelen of gehoorzamen. Met de wil tot macht als aard van de mens, en aard van de natuur⁴⁴ voor zover deze begrijpelijk is, zou het onnatuurlijk zijn om machtsvermeerdering als onwenselijk te zien.

Met de wil om te kunnen beloven ontstaat ook de wil om de toekomst beter in te kunnen schatten, alleen zo kan vastgesteld worden of onze belofte ons ook sterker zal maken. We moeten hierbij opletten dat het gaat om de *wil* een belofte in het geheugen vast te houden, en niet om een geheugen dat een bepaalde indruk niet kan kwijtraken. Toch moet de mens, om iets over de toekomst te kunnen zeggen, berekenbaar, regelmatig, noodzakelijk *worden gemaakt*. Hier zien we een passieve tijd, waarmee Nietzsche kenbaar maakt dat het om een actief en reactief proces gaat. Om te beloven projecteert de mens zichzelf en zijn eigen toekomst als vastgezet, ondanks dat de mens en zijn omgeving naar hun aard veranderlijk zijn. Het is de onnatuurlijke statische voorstelling van zaken die de schijn wekt van een reactief-mechanistische structuur in de natuur.

Tegelijkertijd, omdat vanuit een *wil* te beloven een vastgestelde situatie op de toekomst geprojecteerd wordt, is er wel degelijk sprake van actieve overwinning van weerstand. De natuur heeft hier de vorm van een actieve opdracht om de toekomst vast te leggen en daar vervolgens reactief aan te gehoorzamen.

---

⁴⁴ De 'aard van de natuur' is een verdubbeling. Wie naar de natuur van de natuur vraagt zal meteen merken dat die vraag eindeloos gesteld kan worden. Met 'aard' hier wordt het begrijpelijke karakter bedoeld, voor zover de natuur door ons vastgesteld kan worden. Dit betreft eerder een creatie van de mens, dan het achterhalen van een oorspronkelijke natuur, en gegeven de veranderlijke aard van de mens bij Nietzsche kunnen we verwachten dat ook de aard van de natuur veranderlijk is.

2.5 HET NUT VAN EEN MORAAAL

Machtsverhoudingen en de verschuivingen daarbinnen maken het willen leven volgens een onveranderlijke set leefregels onnatuurlijk. Dezelfde set leefregels zal immers meer of minder nuttig zijn afhankelijk van de machtspositie. Voor een zwakker persoon is samenwerking bijvoorbeeld van grotere waarde dan voor iemand die met gemak op zijn eigen benen kan staan. Bovendien wordt in de veranderende structuur van machtsverhoudingen het doen van beloftes onnatuurlijker naarmate het nakomen ervan verder in de toekomst ligt, en die toekomst steeds ongewisser wordt. De machtsverschuivingen impliceren tegelijkertijd dat de moraal die Nietzsche vervangen wil zien misschien niet nutteloos is geweest. Deze zou wel degelijk van waarde kunnen zijn geweest toen de verhoudingen anders stonden, weliswaar voor bepaalde mensen. Met behulp van een genealogie vertelt

31 Nietzsche het verhaal van veranderende machtsverhoudingen, met de daarbij veranderende waarde van bepaalde leefregels. Die verandering van leefregels kunnen vanuit zwakkere posities een reactie zijn op een machtsverschuiving van buitenaf, of ze kunnen vanuit een sterkere positie geïnitieerd worden als gevolg van de wil machtiger te worden.

Op de krijgers uit GMII-24 is dit laatste scenario van toepassing. Zij schuwen weerstand niet, maar zoeken deze in hun overwinningsdrang actief op. De *Master of the Universe* heeft ook strijdlust, maar de vraag staat nog open of hij zich met zijn bankiersmoraal ook richt op een betere machtspositie voor hem. Het antwoord daarop bepaalt of zijn werkwijze natuurlijk is of niet. We kunnen pas stellen dat hij naar zijn natuur handelt, als we zien dat zijn werkwijze mee verandert met zijn veranderende machtspositie.

Dit herinnert ons aan het meest beangstigende interview van Luyendijk⁴⁵, waarin gezegd wordt dat er allerlei regels ingevoerd kunnen worden, maar dat bankiers een manier zullen vinden om deze te omzeilen. Vanuit Nietzsches filosofie van de wil tot macht is dit een heel natuurlijke manier van omgaan met regels bij sterkere mensen. Toch was dit voor Luyendijk allesbehalve wenselijk. Burgers hebben bankiers overeind geholpen toen ze dreigden om te vallen, waarbij de zwakke machtspositie van burgers ten opzichte van bankiers pijnlijk duidelijk werd en verder in het voordeel van deze bankiers uitviel. Maar zijn de bankiers zelf wel gebaat bij de voortzetting van de huidige gang van zaken? Zijn zij wel zo machtig als ik ze hier weergeef en zoals ook de *Master of the Universe* zichzelf ziet? Het omzeilen en manipuleren van regels is bij Nietzsche vanuit de menselijke natuur te begrijpen, maar in dienst van wiens moraal dit gebeurt, bepaalt wiens wil tot macht hier beveelt. Zijn onkunde om de eigen toekomst te voorspellen verraadt de onmacht van de *Master of the Universe*. Het is nu zaak te achterhalen bij zowel de krijger uit GMII-24 als de *Master of the Universe* uit KNWZ hoe zij tot hun waarderingen komen, om zo hun gedrag op waarde te schatten.

---

⁴⁵ KNWZ p.176

H3: Het probleem van Nietzsches doorgewinterde krijger

3.1 DE NOODZAAK VOOR KRIJGERS

We weten nu de werkwijze van zowel de krijger uit GMII-24 als de *Master of the Universe*, maar daarmee komen we nog niet te weten in welke mate hun gedrag voor Nietzsche iets verbetert of verslechtert. Het probleem van Luyendijk hebben we in hoofdstuk 1 verkend, nu is het zaak om dat van Nietzsche uiteen te zetten. Aan de hand daarvan kunnen we Nietzsches noodzaak voor een soort krijgsgeschiedenis begrijpen, waarmee we vervolgens weer te rade gaan bij de *Master of the Universe*. Nietzsches noodzaak heeft de vorm van een herwaardering van waarden, een noodzaak die aan het licht komt bij een ontstaansgeschiedenis. We kunnen met de structuur van machtsverhoudingen al beschrijven hoe deze geschiedenis gestalte krijgt. Er waren bepaalde machtsverhoudingen, waarbinnen een bepaalde moraal het beste kon gedijen, vervolgens veranderden de machtsverhoudingen met als gevolg dat die moraal in waarde daalde en een andere moraal nuttiger werd. In GMII-12, ongeveer het midden van zijn hoofdstuk, legt Nietzsche deze structuur uit. Hij doet dit in een reactie op een andere structuur die hij in teksten van anderen is tegengekomen, namelijk de structuur van een bepaald doel waar vanuit iets ontstaat en waarbij met de kennis van dit doel, ook zijn ontstaansgrond gekend is.

Hiertegenover stelt Nietzsche: 'elk doel, ieder nut is enkel een *voorteken* ervan, dat een wil tot macht over iets minder machtigs heer geworden is en het van zich uit de betekenis van een functie opgelegd heeft'.⁴⁶ Deze uitspraak ligt in lijn met het in 2.2 genoemde citaat uit GMII-12 waar Nietzsche het willen aanpassen aan een omgeving ondergeschikt ziet aan het willen overheersen. In plaats van een

---

⁴⁶ GMII-12 5.314

ontwikkeling richting een doel, krijgt iets telkens weer nieuwe functies aangemeten, afhankelijk van de machten waaraan het onderworpen is. In GMII is het slechte geweten het onderwerp dat telkens nieuwe doelen toegedicht krijgt. De laatste gedaantewisseling van het slechte geweten zien we in GMII-24, namelijk zijn verwantschap met de onnatuurlijke neigingen in plaats van natuurlijke. We moeten nu eerst kijken naar het ontstaan van het slechte geweten en hoe het tot het onderdrukken van natuurlijke neigingen is gekomen, om vervolgens te begrijpen waar de krijgers van GMII-24 precies goed voor zijn.

Waarom zou de mens zichzelf straffen bij gedrag dat alleen maar natuurlijk is?

Voor Nietzsche is het gevolg van straffen niet dat de mens "beter" wordt gemaakt, maar dat het de mens *temt*, hij noemt dit aan het einde van GMII-15.⁴⁷

Getemd worden betreft nu juist het aanpassen, de tweederangs reactieve houding die Nietzsche in GMII-12 tegenover de wil tot macht zet. Het is te kort door de bocht om te zeggen dat aanpassing zelf onnatuurlijk is, maar wel kan gesteld worden dat een aanpassing alleen natuurlijk is wanneer dit in het kader is van machtsvermeerdering. Het temmen van bepaalde neigingen is geoorloofd wanneer die neigingen de machtspositie verslechteren. Wanneer echter bijvoorbeeld een leeuw getemd wordt, wordt zijn wil tot heerschappij gebroken. Het enige waarover een getemde leeuw nog heerschappij kan voeren is precies deze wil tot macht. En zo verwoordt Nietzsche het ontstaan van het slechte geweten. Het slechte geweten is de laatste manier waarop de mens zijn wil tot macht nog kan uiten. En dat is naar binnen, tegen zichzelf.

3.2 DE MENS MET ZICHZELF ALS VIJAND

In GMII-16 noemt Nietzsche zijn hypothese aangaande het ontstaan van het slechte geweten: de mens is in de ban van de samenleving geraakt, waarbij hij niet meer al zijn instincten kon uiten.⁴⁸ Het gaat hier om de instincten die

---

⁴⁷ GMII-15 5.321

⁴⁸ GMII-16 5.321-322

Nietzsche 'vrijheidsinstincten' noemt, waarmee de mens voor zijn vrijheid kan vechten, maar die nu door de staat ingeperkt worden. Deze verkommerende instincten houden echter niet op te bestaan, simpelweg omdat het hier de natuur van de mens is die geblokkeerd wordt, en niet een of andere onhandige gewoonte. Hoe houdt iemand zich staande wanneer hij vijandig tegenover zijn eigen natuur leeft? Hier komen we bij de meest gewaagde stap in Nietzsches hypothese: er trad een verinnerlijking op van de vrijheidsinstincten. De mens stond voor de impasse van het niet kunnen bevredigen, en tegelijkertijd niet kunnen veranderen van zijn behoeftes, met als gevolg dat hij een ruimte bouwde in zichzelf om zijn behoeftes toch te bevredigen. Met het slechte geweten straft de mens zichzelf niet alleen voor het welvaren van de staat, maar in de eerste plaats om überhaupt nog te kunnen straffen. Bij gebrek aan tegenstanders in de buitenwereld, heeft de mens zichzelf uitgekozen om te temmen⁴⁹. De mens in de staat is ziek geworden, luidt Nietzsches diagnose, nu hij met het slechte geweten aan zichzelf lijdt. Dat bepaalde begeertes onderdrukt moeten worden om in de staat goed te kunnen functioneren, is voor Nietzsche secundair. Primair is de behoefte te onderdrukken. De vrijheidsinstincten kunnen zich dankzij het geweten wel degelijk nog uiten, zij het naar binnen.

Er zit bij Nietzsche een duistere bijmaak aan de humaniteit waar westerse mensen misschien juist zo trots op zijn. De hoop op wereldvrede, een wereldstaat van grote samenwerking waarbij niemand ten koste van de ander leeft, is niet alleen een moeilijk realiseerbare hoop, hij is vanuit Nietzsches perspectief ook vals. De mens die een dergelijk leven nastreeft, creëert als gevolg daarvan een uitzichtloze tweestrijd in zichzelf. Het slechte geweten is hier de laatste actieve uiting van de wil tot macht, het laatste van de mens dat niet in een constante

---

⁴⁹ Hier voegt Reginster (2011, p.63) aan toe dat zelfreflectie nu pas van pas komt. Omdat de eigen instincten die ingesteld zijn op het leven voor de komst van de staat nu niet meer goed functioneren, gaat de mens voor het eerst naar zichzelf kijken.

aanpassing leeft. Nietzsche beschrijft in GMII-19 het slechte geweten in termen van een ziekte zoals een zwangerschap, waarmee de ziekte zeker niet iets slechts is. Er is namelijk ook een nieuwe mogelijkheid ontstaan nu de mens leert zich in te houden: die van het beloven. De mens 'wekt voor zichzelf een interesse, een spanning, een hoop, bijna een zekerheid, alsof met hem iets zich aankondigt, iets zich voorbereidt, alsof de mens geen doel, maar slechts een weg, een tussengeval, een brug, een grote belofte zou zijn...' zegt Nietzsche ter beëindiging van GMII-16⁵⁰. Met het geweten hoeven behoeftes niet direct afgereageerd te worden, zoals de mens voor het ontstaan van het geweten deed en zonder staat ook kon doen. Met het temmen kan de mens zich inhouden en een bepaalde behoefte eerst overwegen alvorens ernaar te handelen. Met de ontwikkeling van een nieuw "orgaan"⁵¹⁵², ontstaat de belofte van de mens die in staat zal zijn om zichzelf te vormen, door met zichzelf afspraken te maken en deze niet te vergeten. Met het slechte geweten wordt de mens echter nog gevormd naar de wil van een ander, en niet naar de wil van een betere versie van die persoon zelf.⁵³

3.3 DE WAARDE VAN DE DOORGEWINTERDE KRIJGER

---

⁵⁰ GMII-16 5.324

⁵¹ GMII-16 5.322

⁵² Dit is strikt genomen het orgaan van het geheugen en niet het slechte geweten. Zoals Loeb (2005) op p.80 opmerkt: 'For although Nietzsche emphasizes the role that social confinement plays in the inhibition and suppression of the human animal's instincts (...), his deeper point is that the socially-bred memory faculty is the true inhibitor and suppressor of these instincts.' Omdat er veel meer rekening met elkaar gehouden moet worden in de sociale omgeving van een staat, heeft het geheugen een prominente positie gekregen in de mens. Het zou absurd zijn om te willen dat het geheugen niet bestaat. Belangrijker is dat het geheugen ook voor andere functies aangewend kan worden en niet enkel ter beperking van de vrijheidsinstincten.

⁵³ De ziekte als hoop wordt door Mitchell (2013) in verband gebracht met de moedwil van kennis, in de vorm van de grote achterdocht, dat deze omgeving en deze gebruiken en overtuigingen niet gezond zijn. De grote achterdocht leidt vervolgens tot de noodzaak om te weten wat er mis is en om onze diepste overtuigingen te bevragen. Hier gaat men in tegen de gebruikelijke overgeleverde manier van denken, de afstand tussen het perspectief van de één en dat van de ander komt tot uiting in het gevoel van ziekte.

Belangrijk hier is ook om het ontstaan van het slechte geweten niet te begrijpen vanuit het voor de hand liggende nut in een moraal, om vervolgens het ontstaan ervan “gerechtvaardigd” te zien. Dat iets vanuit een bepaalde moraal wenselijk is, zegt nog niets over voor wie die moraal wenselijk is. De mens die aan zichzelf lijdt, de schoonheid van zelfopoffering, het inhouden om de ander de ruimte te geven, het zijn allemaal beelden waar mensen warme gevoelens van krijgen. Ook Luyendijk laat duidelijk merken dat *caveat emptor* voor hem onwenselijk is en dat bankiers zich zouden moeten inhouden ter bescherming van de koper⁵⁴. Het zijn in het licht van Nietzsches genealogie niet de waarden op zich die wenselijk of onwenselijk zijn. Of bijvoorbeeld onnatuurlijke waarden ook onwenselijk zijn, hangt af van de situatie. Zo vroeg de situatie eerder om de constructie van het geweten en het innerlijk als een tijdelijke oplossing, zoals ook de ziekte van zwangerschap een tijdelijke oplossing is. Hierin weerklinkt JGB-36, waarin een moraal enkel begrepen wordt binnen heerschappijverhoudingen, en waarbij wat goed is voor de een, slecht is voor de ander. In GMII-12 noemt Nietzsche wanneer pijn ervaren geoorloofd is: ‘Ook het gedeeltelijk *nutteloos worden*, het verkommeren en ontaarden, het kwijtraken van betekenis en doelmatigheid, kortom de dood behoort tot de voorwaarden van werkelijke vooruitgang: welke altijd in de gedaante van een wil en weg naar *grotere macht* verschijnt en altijd ten koste van talrijke kleinere machten wordt doorgevoerd.’⁵⁵ De geboorte uit de zwangerschap is vervolgens een mens met grotere macht, namelijk de mens die in staat is zichzelf te vormen ten gunste van zichzelf. Het is de doorgewinterde krijger die de weg wijst naar beterschap.

“Doorgewinterde krijger” is niet een woordenpaar dat in GMII-24 voorkomt, maar wat ik bij wijze van afkorting hanteer. Het gaat om een nieuw slag geesten, dat Nietzsche nodig heeft om de krachten van het geweten te bundelen tegen de

---

⁵⁴ KNWZ p.178

⁵⁵ GMII-12 5.315

onnatuurlijke neiging van de mens. Ik noem dit slag geesten krijgers, omdat ze avontuurlijk zijn, pijn nodig hebben en op overwinningen gericht zijn. Ik noem deze krijgers doorgewinterd omdat ze in een bepaalde omgeving gedijen. Zo zegt Nietzsche: 'daarvoor is gewenning aan de hoge scherpe lucht, aan winterse wandelingen, aan ijs en gebergte nodig, daarvoor is een soort sublieme kwaadaardigheid, een laatste zelfverzekerde moedwil van kennis nodig, welke tot een grote gezondheid behoort, er is, kortom, precies deze *grote gezondheid* nodig!'⁵⁶ De koude, het gebergte, de ijle lucht. We zien hier de natuur als vijand van de mens, wat weerspiegeld wordt in de 'sublieme kwaadaardigheid' die Nietzsche nodig heeft voor de mens. Waar we warme gevoelens krijgen van waarden als altruïsme, bijvoorbeeld de moeder die zichzelf opzij zet voor haar kind, ziet Nietzsche juist de noodzaak voor iemand die zich niet laat tegenhouden door het gebrek aan liefde dat hij op zijn onherbergzame pad moet verdragen⁵⁷. Hij vertelt ons ook wat hem drijft zijn pad zo compromisloos te vervolgen: een zelfverzekerde moedwil van kennis. De doorgewinterde krijger werpt zichzelf niet zomaar in een oppositie tegen de overgeleverde waarden, zijn strijd is gevoed door een zelfverzekerdheid die haaks staat op het oordeel van anderen. En die zelfverzekerdheid slaat op de gezondheid die mist bij het verzwakte zichzelf pijnigende dier dat de mens volgens Nietzsche geworden is⁵⁸.

3.4 DE VERGELIJKING TUSSEN NIETZSCHE EN LUYENDIJK

We kennen de doorgewinterde krijger en zijn omgeving nu goed genoeg om hem te gaan vergelijken met Luyendijks *Master of the Universe*. Maar voor we

---

⁵⁶ GMII-24 5.336

⁵⁷ Hier worden nog niet nieuwe waarden geschapen, maar de doorgewinterde krijger breekt oude waarden af, de sublieme kwaadaardigheid duidt op een verachting van de eigen gevoelens. Ik lees in deze zelfverachting het slechte van het slechte geweten. Een goed geweten zou dan een geweten zijn dat zowel kan verachten als liefhebben, de laatste stap die Nietzsche in GMII-24 5.335 zet en die ook te lezen is in zijn levensmotto 'Je moet diegene worden, die je bent', te lezen in bijvoorbeeld FW-270 3.519.

⁵⁸ Conway (2008) benadrukt dat het ziek zijn voor de mens als normaal gezien wordt (p.97), en dat gezondheid niet iets is waar we standaard naar streven.

tot de daadwerkelijke vergelijking overgaan, moeten we eerst vaststellen op welke manier deze voor ons relevant kan zijn. Er zit ongeveer 127 jaar tussen GM en KNWZ en in de tussentijd kan het zijn dat er zaken veranderd zijn die Nietzsches probleem minder relevant maken voor de huidige tijd, of voor het probleem van Luyendijk. Nietzsche ziet nota bene een noodzaak voor de doorgewinterde krijger juist omdat *zijn tijd* hierom vraagt, waar dit eerder niet nodig was. Net zoals er eerst geen noodzaak was voor de doorgewinterde krijger, kan de situatie inmiddels ook zo veranderd zijn dat de doorgewinterde krijger in plaats van een oplossing, inmiddels juist een probleem is geworden. Onze vraag in deze scriptie luidt: waarom worden de doorgewinterde krijger en de *Master of the Universe* door respectievelijk Nietzsche en Luyendijk zo verschillend gewaardeerd, terwijl ze zo op elkaar lijken? Het antwoord hierop zou dus kunnen zijn dat wat Nietzsche als een verbetering zag, nu juist een verslechtering is, en andersom is er nu misschien een probleem waar Nietzsche in zijn tijd nog niet mee te maken had. Dit gaat echter voorbij aan de manier waarop Luyendijk en Nietzsche tot hun waardering komen. En of een probleem aanwezig is of niet verandert nog niet de redenen om iets een probleem te noemen. Ik richt me daarom op een vergelijking tussen de manier waarop Luyendijk en Nietzsche tot hun waardering komen, en niet of Nietzsches tijd nu net zo aanwezig is.

We kunnen al merken dat Nietzsche en Luyendijk niet alleen deze personages anders waarderen, ook de omgeving waarin ze zich bevinden wordt anders begrepen. Waar Nietzsche zich op strijd richt, is Luyendijk meer ingesteld op samenwerking. De mens zelf bestaat bij Nietzsche uit een samenlevingsstructuur van strijdende willen, niet een mechanistisch systeem van organen die op prikkels reageren, zoals bij Luyendijk. Het gaat hier even niet om wie er gelijk heeft, belangrijk is om op te merken dat hun insteek zorgt voor verschillende waarderingen. Als we nu vanuit mijn schets van Nietzsches perspectief rekenen,

hoe verschuift dan ons begrip van Luyendijks probleem? We hebben al gezien dat Nietzsche en Luyendijk mensen en moraliteit anders begrijpen. Wat bij Luyendijk amoraliteit heet, kunnen we vanuit Nietzsche beter begrijpen als een andere moraliteit. En dat Luyendijk het overwinnen ten koste van de ander afkeurt zien we bij Nietzsche juist als een behoefte bij de mens die zo diepgeworteld zit dat als deze geen bevrediging vindt, de mens een strijd met zichzelf aangaat. Het zou dus best kunnen dat 127 jaar terug het slechte geweten veel machtiger was dan nu, maar dat verschil verandert niet de manier waarop Nietzsche tot zijn waardering komt.

Het verschil verandert desondanks wel iets aan de noodzaak voor doorgewinterde krijgers, met andere woorden aan de waardering van hen voor Nietzsche. Bij de gratie van de kracht van het slechte geweten en diens aversie ten aanzien van natuurlijke neigingen kennen we het nut van de weg naar beterschap die de doorgewinterde krijger inslaat. Maar ook hier moeten we weer voorzichtig zijn met de aanname dat gezondheid goed is en ziekte slecht. Het deels verkommeren van een bepaalde organisatie kan immers leiden tot vooruitgang, zoals de ziekte bij een zwangerschap. We moeten hier voorbij het bepalen van goed en kwaad denken, en Nietzsches begrip van moraliteit in termen van machtsverhoudingen in acht nemen. Ziekte kunnen we uitleggen als een machtsverschuiving waarbij wat goed is afhankelijk is van iemands machtspositie en hoever er in de toekomst gekeken wordt. Of het probleem van Luyendijk een probleem is, hangt zo bekeken dus ook af van de persoon en wat de situatie voor zijn machtspositie betekent. We kunnen een vergelijking maken van Nietzsches en Luyendijks verschillende benaderingen van wat wenselijk is, door te onderzoeken in hoeverre de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger nu daadwerkelijk hetzelfde zijn. Hebben ze dezelfde eigenschappen, dan is enkel de waardering anders. Zijn ze echter toch verschillend, dan is het zaak na

te gaan of dat verschil er voor zorgt dat Nietzsche de doorgewinterde krijger anders waardeert. Laten we eerst gaan kijken of we vanuit Nietzsches mensbeeld de *Master of the Universe* hetzelfde kunnen waarderen als de doorgewinterde krijger. Daarnaast gaan we op zoek naar verschillen tussen de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger.

H4: De waarde van Luyendijks Master of the Universe

4.1 HET KORTE LEVEN VAN DE MASTER OF THE UNIVERSE

De *Master of the Universe* omschrijft zichzelf als een wild dier, dat liever kort, stressvol en met veel pijn leeft dan als een gedomesticeerd dier. Dat zijn roofdierengedrag hem geen schuldgevoel oplevert komt met Nietzsches begrip van de menselijke natuur eerder lovenswaardig over, in tegenstelling tot de tandenknarser die in een strijd verwickeld zit tussen natuurlijke neigingen en een aan onnatuurlijke neigingen verwant geweten. Sterker nog, de moraal waar Nietzsche tegen ageert, die ons zonder uitzondering belet de ander te benadelen, lijkt op de *Master of the Universe* helemaal geen rol te spelen. De moraal die tegen natuurlijke neigingen gericht is lijkt minder krachtig bij de *Master of the Universe*. Omdat de *Master of the Universe* van het in paragraaf 2.1 genoemde interview aan zijn waarden vasthoudt, zelfs na zijn ontslag, kunnen we wel stellen dat hier sprake is van gehoorzaamheid aan een bepaald geweten. Hier is geen sprake van aanpassing van werkwijze aan de omstandigheden, maar een werkwijze die aanblijft ook wanneer de omstandigheden veranderen, met andere waarden dan die van het slechte geweten.

Dit pleit voor de stelling dat de *Master of the Universe* en de doorgewinterde krijger allebei een geweten gehoorzamen waarmee ze loskomen van de onnatuurlijke neiging aan zichzelf te lijden. Toch noemt Luyendijk de houding van een kort levend roofdier die de *Master of the Universe* beschrijft, één van de oorzaken die de financiële sector telkens aan de rand van de afgrond brengt: korte termijn-denken dat tot roofbouw leidt in plaats van de duurzame groei van *long term greedy*.⁵⁹ Tegelijkertijd zien we wel een verschil tussen de

---

⁵⁹ Sepe en Whitehead (2014) stellen een aantal manieren voor om het grote risico's nemen op korte termijn onder bankiers te veranderen, zoals het ontmoedigen van

doorgewinterde krijger en de *Master of the Universe*. Het is hetzelfde verschil als tussen de mens voordat hij in een staat ging leven en daarna: het kunnen beloven vereist een berekening van de toekomst en het toekomstige zelf, lezen we in GMII-1. Juist dit korte leven lijkt niet goed te verenigen met een geweten dat de mens beloftevol maakt. En dat terwijl de *Mater of the Universe* zichzelf heel hoog acht. '*Master of the Universe*' is een geuzennaam die Luyendijk ontleent aan de gelijknamige film uit 2013 over een zakenbankier die terugkijkt op zijn carrière⁶⁰. Terwijl dit soort bankiers oordeelt aan de top van de wereld te staan, zijn ze niet in staat om het overzicht over hun universum te bewaren.

Er zit dus een flinke discrepantie tussen de positie waarin deze bankiers zich wanen, en hoe ze er op terugkijken wanneer ze van hun voetstuk zijn gevallen.

Een bankier van het type neutraal benoemt de blindheid van bankiers. Hij verwoordt op p.145 zijn reactie toen hij folders op de mat kreeg van

43

huizenmakelaars over hoe hij zijn bonus kon besteden: 'Wow, dit ben ik dus waard.'⁶¹ De bankier krijgt het gevoel waardevol te zijn van het geld dat hij

verdient, en de erkenning die hij van collega's krijgt. Deze erkenning is een

machtsgevoel, het gevoel van vrijheid.⁶² Hier heeft de *Master of the Universe* een

---

baanverandering. Omdat bankiers niet verantwoordelijk worden gehouden voor de nadelen op lange termijn, omdat ze dan al bij een andere bank zitten, zoeken Sepe en Whitehead manieren om deze lange termijn in het vizier van bankiers te krijgen. Hiermee blijft het echter nog steeds de vraag in hoeverre in de toekomst te kijken is. Het is niet zomaar aan te nemen dat bij straffen voor verliezen op lange termijn men ook de kennis van de risico's op lange termijn leert kennen. Sterker nog, ook de risico's op korte termijn zijn voor de *Master of the Universe* niet goed bekend, wanneer hij niet beseft ieder moment ontslagen te kunnen worden. Hier is, zo zal in het volgende hoofdstuk duidelijk worden, het probleem in de eerste plaats het willen kennen van de eigen machtspositie en de daarbij horende risico's, zowel op korte als op lange termijn.

⁶⁰ KNWZ p.93, http://www.imdb.com/title/tt3129484/?ref_=fn_al_tt_1

⁶¹ KNWZ p.145

⁶² Het gevoel van vrijheid is subtiel punt. Zoals Richardson (2009) opmerkt is er wel degelijk een vrijheid van weerstand te vinden bij Nietzsche. In NF-1885,34[250] 11.505, een nagelaten fragment uit 1885, schrijft Nietzsche 'vrij: heet "niet gestoten en geschoven, zonder dwanggevoel".' Het gaat hier in de eerste plaats echter om een gevoel, dat tot stand komt door een 'bewustzijn dat onze kracht dwingt, in verhouding met een kracht, die gedwongen wordt'. In JGB-19 5.33 lezen we ook het affect van het commando, wat ons het gevoel van een 'vrije wil' geeft. Dat deze vrije wil echter tussen haakjes staat, is omdat het gevoel vrij van weerstand te zijn

blinde vlek. Hij voelt zich wel verantwoordelijk voor het geld dat hij verdient, maar vraagt zich niet af in hoeverre dit verantwoordelijkheidsgevoel gerechtvaardigd is.

Dat *Masters of the Universe* de discrepantie tussen hun machtsgevoel en machtspositie niet opmerken is een tweede verschil met de doorgewinterde krijger. Om het verschil goed aan te kunnen geven heb ik weer een andere tekst dan GMII nodig, maar het komt neer op één eigenschap van de krijger, de laatste die Nietzsche noemt. De doorgewinterde krijger heeft een 'laatste zelfverzekerde moedwil van kennis, die tot de grote gezondheid behoort'. Het is deze moedwil die de *Master of the Universe* ontbeert. Wat betreft de ziekte van het slechte geweten is hij dan misschien toch niet helemaal genezen. Gevraagd naar zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid geeft hij aan wat anderen aan hem hebben, maar met een zekere afwezigheid⁶³. Net zo zijn de koele kikkers, waan- en zeepbelbankiers niet geïnteresseerd in het afleggen van verantwoordelijkheid tegenover "de burger". 'Wat ik doe is legaal. Punt.'⁶⁴ Bankiers zien zichzelf dus niet als regelgevers. Niet tegenover de maatschappij, maar ook tegenover zichzelf hebben ze geen verantwoordelijkheidsgevoel. De bankier legt enkel verantwoording af aan zijn collega's die hem waarderen naar het geld dat hij verdient en de daarbij komende status. 'Het is dan heel verleidelijk te denken dat mensen jou aardig vinden om wie je bent'⁶⁵. Hij ziet zichzelf echter nog steeds als meester, hij heeft niet door dat hij niet vanuit zijn eigenbelang rekt, maar

---

ontstaat bij het overwinnen van weerstand.

⁶³ KNWZ p.151

⁶⁴ KNWZ p.180

⁶⁵ KNWZ p.175

vanuit het oordeel van anderen. Hier mist niet alleen zelfkennis⁶⁶, maar ook de wil daartoe. En dat is in tegenstelling tot de doorgewinterde krijger.

4.2 DE WAARDE VAN VRIJHEID

Onze vraag in deze scriptie is waarom Luyendijks *Master of the Universe* door Luyendijk zo anders wordt gewaardeerd dan Nietzsches doorgewinterde krijger door Nietzsche. Als de rollen en eigenschappen van beide figuren volstrekt identiek waren zouden we puur naar de verschillende wijzen van waardering bij Nietzsche en Luyendijk kunnen kijken. We hebben nu echter vastgesteld dat de *Master of the Universe* verschilt van de doorgewinterde krijger in dat hij niet nagaat of zijn machtsgevoel terecht is. Het zou daardoor kunnen zijn dat deze twee personages anders worden gewaardeerd enkel vanwege deze eigenschap waarin zij verschillen. Stel dat de *Master of the Universe* dezelfde zelfverzekerde moedwil van kennis zou hebben als de doorgewinterde krijger, dan zou hij evenzeer gewaardeerd worden door zowel Nietzsche als Luyendijk. Wanneer we moeten vaststellen dat de zelfverzekerde moedwil van kennis van de krijgersgeest door Luyendijk anders wordt gewaardeerd dan door Nietzsche, kan deze verschillende waardering nog uitgelegd worden als het gevolg van verschillende situaties waarin de moedwil meer of minder van waarde is. Pas wanneer we kunnen vaststellen dat Luyendijk en Nietzsche in dezelfde situatie toch verschillend waarderen, kunnen we aannemen dat hier het probleem anders te formuleren is.

45

---

⁶⁶ Gerhardt(2010) weet op precieze wijze te beargumenteren dat het ideaal van zelfkennis een zelfoverheersing betreft. Om zelfoverheersing betekenisvol te laten zijn kan het 'zelf' niet als eenheid gezien worden, maar als iets 'gebrokens' waarbij het ene zich keert tegen het andere. Hierin kunnen we ons begrip van de mens als samenleving van strijdende willen herkennen, en ook het paradoxale van de mens als natuur, die zich regelmatig en noodzakelijk maakt, terwijl hij naar zijn aard in strijd met zichzelf is. Het zelfverzekerde van de doorgewinterde krijger en zijn moedwil naar kennis heeft enerzijds de vorm van een willen weten, aan de andere kant ook van het willen vaststellen van dit 'zelf', in zoverre kennis altijd een actie van vaststellen is. Het zelf is dan ook beter te begrijpen als een na te streven belofte, dan als een bestaande stand van zaken.

Feit is dat Luyendijk de grootheidswaan van de *Master of the Universe* zeker opmerkt en een flink aandeel toedicht in de aanloop naar de crash van 2008. Men liep niet alleen grote risico's, banken gingen zelfs niet na in hoeverre ze kennis hadden van hun machtspositie⁶⁷. Luyendijk hecht wel degelijk belang aan de nieuwsgierigheid die de doorgewinterde krijger eigen is. Een zelfverzekerde moedwil van kennis lijkt, gegeven Luyendijks bevindingen, daarom op het eerste gezicht zeer wenselijk, ook vanuit zijn perspectief. Toch moeten we eerst goed weten wat deze moedwil behelst en of dit botst met Luyendijks verdere waarderingen.

De doorgewinterde krijger heeft tot taak los te komen van de ziekte van het slechte geweten, dat tegen de natuurlijke neigingen is gekeerd. De kennis waar de zelfverzekerde krijger zijn moed uit put zal dus te maken hebben met de aard van het slechte geweten en de natuurlijke neigingen. Het verband dat Nietzsche tussen kennis en zelfverzekertheid legt geeft daarnaast een richting aan. Er staat tenslotte niet "een gekende moedwil van zelfverzekertheid". In plaats van een zelfverzekertheid door kennis, plaatst Nietzsche de zelfverzekertheid vooraan waar vervolgens een moedwil van kennis uit voortkomt. Deze zelfverzekertheid heeft als functie het slechte geweten te overwinnen en is daardoor in lijn met de vrijheidsinstincten die door dit geweten onderdrukt worden. Door die weg naar vrijheid van het slechte geweten helder te krijgen kunnen we ook de zelfverzekertheid van de krijgersgeest beter plaatsen. We gaan nu met een kleine omweg na hoe de zelfverzekerde moedwil van kennis van belang is door eerst te kijken naar de krijger zijn relatie tot vrijheid.

---

⁶⁷ KNWZ p.120 Alistair Darling, destijds minister van Financiën in het Verenigd Koninkrijk noemt een moment dat hij met bankiers sprak, kort na de crash: 'Op het hoogtepunt van de crisis zei een topbankier vol trots tegen me dat ze zojuist hadden besloten niet langer risico's te nemen die ze niet begrepen.'

In *Götzen-Dämmerung*, bij het hoofdstuk *Zwerftocht van een oneigentijdse* 38, getiteld 'Mijn begrip van vrijheid'⁶⁸ komen we tot een beschrijving van de bevrijding die Nietzsche zich voorstelt ten opzichte van de zieke mens. In GD-38 begint Nietzsche met de volgende stelling: 'De waarde van een zaak zit soms niet daarin, wat we ermee bereiken, maar in dat, wat we ervoor betalen, wat het ons *kost*'. Hij geeft vervolgens het voorbeeld van de liberale instituties, die de vrijheid van mensen ernstig beschadigt zodra ze zijn bereikt, maar die wel voor vrijheid zorgden zolang er nog voor gevochten moest worden. Het is hier het vechten voor vrijheid waar we volgens Nietzsche de vrijheid moeten zoeken. 'De vrije mens is *krijger*' concludeert hij halverwege de tekst, iets wat haaks staat op de vrijheid die door liberale instituties gefaciliteerd wordt. Nietzsche positioneert zich hier tegenover een ander begrip van vrijheid, namelijk dat van een vrijheid van weerstand.⁶⁹ De krijger zoekt weerstand op⁷⁰, en ziet vrijheid niet als iets wat gewaarborgd dient te worden door de staat, zodat burgers er zelf niet voor hoeven te strijden. Idealiter creëert de staat een bewegingsvrijheid tot op het punt dat deze vrijheid tegen de vrijheid van een ander ingaat. Dit begrip van vrijheid staat vijandig tegenover alle instincten die de strijd aan willen gaan met

---

⁶⁸ GD-38 6.139-140

⁶⁹ Mohr (1977) noemt nog een reden om niet uit te gaan van een vrijheid van weerstand, met het standaard onderscheid tussen negatieve en positieve vrijheid. Het gaat Nietzsche namelijk niet om een vrijheid ergens weg van, daarmee wordt niet een eigen wil gehoorzaamd, maar keert iemand zich enkel tegen de wil van een ander. Het is Nietzsche te doen om een zelfbepaling, een bepaling vanuit het eigen perspectief. Vanuit Mitchell (2013) kunnen we toevoegen dat deze zelfbepaling wel eerst de vorm heeft van het weg willen komen van een ziekte, maar enkel om los te komen van de ziekte en niet om te verblijven in een tegenstelling tot de ziekte. Binnen het onderscheid van negatieve en positieve vrijheid kunnen we de vrijheid tot zelfbepaling zien als eerst een negatieve vrijheid, en vervolgens een positieve vrijheid.

⁷⁰ Leiter (2011) merkt hier wel bij op dat de krijger van GD-38 onverschillig wordt tegenover ontberingen. Dit is dus iets anders dan de krijger van GMII-24, die pijn als behoefte hebben. Lezen we binnen de context dan wordt duidelijk dat het hier hetzelfde respectievelijk negatief en positief beschreven wordt. Om niet toe te geven aan de wens van comfort moet men onverschillig tegenover ontberingen staan, en tegelijkertijd moet men pijn willen, wanneer men de overwinning en het avontuur wilt. In beide gevallen is het een wil weg van comfort en richting de zege.

de ander. Nietzsches vrijheid hier vindt echter zijn waarde in 'wat het ons *kost*', een vrijheid die niet gegeven wordt, maar waar gestreden voor moet worden.

Aan het einde verwoordt Nietzsche vrijheid als iets 'dat men heeft en *niet* heeft, dat men wil, dat men *verovert...*'⁷¹. Vrijheid is in GD-38 iets wat in de daad van het willen en veroveren aanwezig kan zijn⁷², en in alles wat voor die winst opgeofferd wordt. Deze toon herkennen we ook in GMII-12, waar hij vooruitgang beschrijft in termen van talrijke kleinere machten die ten gunste van een machtiger geheel opgeofferd worden.⁷³ Bedenken we wat de situatie is van waaruit deze vrijheid zijn waarde heeft, dan wordt ook begrijpelijk waarom we bij strijd uitkomen: gevangenschap. "Het hoogste type vrije mens zou men daar moeten zoeken, waar constant de hoogste weerstand overwonnen wordt".⁷⁴ Vrijheid bij Nietzsche betreft dus het overwinnen van weerstand, waarvoor ook een strakke discipline nodig is⁷⁵, een vrijheid in de vorm van een door de staat gewaarborgde bewegingsvrijheid geeft juist het tegenovergestelde effect van het naar binnen gekeerde, zichzelf straffende, gevangen wilde dier⁷⁶.

4.3 HET OORDEELVERMOGEN VAN BANKIERS.

---

⁷¹ GD-38 6.140

⁷² Vrijheid is op deze manier iets wat behaald dient te worden, en niet iets wat a priori gegeven is. Daarnaast komt in het willen van vrijheid, vrijheid tot stand, maar dat verklaart nog niet waarom hier vrijheid beschreven wordt als iets wat men heeft en niet heeft. Dit geeft aanleiding te denken dat de vrijheid niet in het behaalde ligt, maar in de act van het behalen. Volgens Brinsmead (2009) wordt deze vrijheid daarnaast gekenmerkt door de individualiteit ervan. Vanuit iemands eigen samenlevingsstructuur van willen ervaart een persoon een bepaalde gebondenheid als onvrijheid. Aangezien Nietzsche de mens als willend wezen begrijpt die zich altijd binnen een structuur van bevelende en gehoorzamende willen bevindt, zal het loskomen van deze gebondenheid niet resulteren in een ongebondenheid, maar in een binding met iets anders. Het dienen van de ene heer wordt slechts verwisseld met het dienen van een andere. Zo bekeken lijkt het vrijkomen misschien een zinloze exercitie, maar de waarde zit hem in het dienen van een wil die meer eigen is.

⁷³ GMII12 5.315

⁷⁴ GD-38 6.140

⁷⁵ Vgl. JGB-188 5.108

⁷⁶ Nietzsche noemt de mens met het slechte geweten in GMII-16 een 'aan de roosterstangen van zijn kooi zich pijnlijk stotende dier, dat men "temmen" wil' GMII-16 5.323.

De zakenbankiers vinden hun waarde in de erkenning en de bonus die ze verdienen. Zij richten zich, precies omgekeerd aan de krijgersvrijheid, op het resultaat, op wat bereikt wordt. Luyendijk geeft op pagina 173 het woord aan een dealmaker over hoe hij zijn bonussen ervoer: 'Ik heb verhalen gelezen van atleten die na hun overwinning op het podium staan en niets voelen'. De verklaring voor deze gemoedstoestand kan gevonden worden in het onevenredige verschil tussen de weinige moeite die de overwinning gekost heeft en de hoge bonus die bereikt wordt. Een zogeheten superquant, een bankier die met zijn wiskundeknobbel de meest complexe financiële producten en handelmachines bouwt, van het type *Master of the Universe* was daarom fel tegen de notie van *too big to fail*. Deze term verwijst naar banken die niet failliet mogen gaan, omdat met hun faillissement de gehele wereldeconomie de afgrond in dreigt te vallen. De superquant was fel tegen garantstellingen voor dit soort banken, want, zo luidt zijn oordeel op pagina 157: 'Wat stelt een wedstrijd voor als je niet kunt verliezen?'. Deze opmerking is zonder twijfel in de geest van de waarde van vrijheid die Nietzsche beschrijft. We kunnen niet direct zeggen dat iedere *Master of the Universe* hierin verschilt met de doorgewinterde krijger.⁷⁷ Wel kunnen we zeggen dat het bij hen niet altijd gaat om de strijd die moeite moet kosten, maar soms enkel om de bonus die erkenning geeft.

Dezelfde prikkel, zeg een bonus van €300.000, kan een compleet andere waarde hebben voor verschillende mensen, afhankelijk van hoeveel moeite ze er voor moeten doen. De doorgewinterde krijgers hebben zeker iets om van los te

---

⁷⁷ Mitchell (2013) merkt hierbij op dat het juist de strakke banden zijn die tot vrijheid leiden, maar ook dat het de vrije geesten zijn die als uitzondering op de regel hun vrijheid vinden. Dat wil zeggen, deze vrijheid is niet voor iedereen weggelegd, omdat niet iedereen de teugels als een gevangenis ervaart. Alleen degenen die dat wel doen, zoeken überhaupt manieren om los te komen. Ik noem dit punt omdat we moeten oppassen te denken dat alle bankiers zich als een soort uitzondering op de regel zouden positioneren. Een absurde gedachte, als iedereen uitzondering op de regel is, is er geen regel en geen uitzondering. Dit geeft wel te denken dat de verandering van het systeem niet uit het systeem als geheel komt, maar uit één succesvolle uitzondering op de regel zou het systeem kunnen veranderen.

komen, namelijk het slechte geweten dat de mens ziek maakt. Sommige bankiers hoeven echter helemaal niet los te komen van een moraal die hen belet anderen te benadelen. Hun werkwijze bevat dan geen strijd meer met hun omgeving, ze kunnen zichzelf juist laten gaan⁷⁸. Wanneer het geen moeite meer kost om het target te behalen, volgt een afwaardering van de bonus die zo goed werkte toen de bankier er nog moeite voor moest doen. Wanneer de druk wegvalt, uiten deze bankiers niet meer hun vrijheidsinstincten, maar verblijven ze in een werkwijze zonder los te willen breken. Waarom zijn sommige bankiers niet meer gericht op het winnen van de strijd?

Masters of the Universe oordelen stuk voor stuk zelf hun bonus waard te zijn en, in combinatie met de erkenning van anderen, wanen ze zich zo sterk en groot als anderen ze doen geloven. Waar de doorgewinterde krijger zich juist onafhankelijk wil maken van waarderingen van anderen, zien we bij de zakenbankiers het tegenovergestelde. Niet voor niets worden in GMII-24 de krijgers een 'soort sublieme boosaardigheid' toegedicht, zij staan met hun oordelen haaks op waarden van de gevestigde orde. Deze krijgers ondervinden een hoge weerstand ten opzichte van hun omgeving door een groot verschil tussen eigen waardering en de waardering van anderen, er wordt namelijk iets anders van ze verwacht dan wat zij zelf waardevol vinden. Door dit grote verschil in waardering is het des te belangrijker voor de krijger om onafhankelijk te worden van andermans oordelen, maar ook om goed te begrijpen of andermans waarden ongerechtvaardigd zijn. Alleen zo weet hij of hij ook sterk genoeg is in een strijd met zijn omgeving. De *Master of the Universe* gaat echter uit van de erkenning van anderen: 'dit ben ik dus waard' oordeelt hij naar aanleiding van zijn bonus.⁷⁹

---

⁷⁸ Bijvoorbeeld deze uitspraak van een bankier op p.175: 'Wij waren on *top of the world*. Risico leidt tot winst, winst tot een hogere beurskoers, en onze compensatie was daarvan afhankelijk. Het was zo *fucking* simpel om de beurskoers te manipuleren: gewoon meer risico nemen.'

⁷⁹ Bell en van Reenen (2014) merken wel op dat in de financiële sector 8,6% van het totale jaarlijkse inkomen uit arbeid van bankiers uit de bonus bestaat, gekeken naar

Het is te verwachten dat bankiers met deze aanname vroeg of laat door de mand vallen, want wie beter denkt te zijn dan hij is maakt eerder fouten. De *Master of the Universe* stopt met strijden in die gevallen dat hij evenveel erkenning van de ander kan genieten met minder moeite. Hier mist hij de zelfverzekerdheid om zijn handelen te baseren op de eigen beleving.

4.4 DE AANNAME VAN AMORALITEIT

Door de eigen machtspositie niet te monitoren en te vergelijken met de waardering van anderen verzwakt deze, de bankier weet niet welke risico's hij loopt. De vermeende amoraliteit van de bankier is eenzelfde uitbesteding van waardering. In plaats van te erkennen achter de waarden van het systeem te staan, zegt de bankier überhaupt geen overwegingen te maken betreffende de werking van het systeem. De bankier verdedigt de waarden van het systeem dus niet, maar leeft er naar zonder verder bij na te denken. Toch voelt een bankier zeker wel verantwoordelijkheid voor zijn te behalen target. Daarnaast levert hij strijd, is hij avontuurlijk en schuwt hij de pijn niet. Hij behaalt bovendien overwinningen ten koste van de kopers van zijn producten. We moeten niet vergeten dat de *Master of the Universe* nog in grote mate op de krijger uit GMII-24 lijkt, ondanks dat hij ook door Nietzsche een volstrekt andere waarde toebedeeld krijgt. En in vergelijking met andere types die Luyendijk noemt, zoals de neutrale en de tandenknarser heeft de *Master of the Universe* zeker wel lovenswaardige eigenschappen. Hij houdt zich niet afzijdig en keert zijn eigen gedrag niet de rug toe, maar is trots op zijn resultaten en gaat de strijd aan.

Allereerst krijgt de *Master of the Universe* vanwege de ontbrekende moedwil van kennis vanuit Nietzsche niet dezelfde waardering als de doorgewinterde krijger, ten tweede erkent de bankier zijn eigen wil tot macht niet, die volgens Nietzsche

---

iedereen buiten de top 10% verdiemers. Voor de meeste bankiers is de bonus dus een niet heel groot component van hun inkomen. Dit geeft reden te denken dat de status die men verwerft bij het behalen van een hoge bonus belangrijker is dan het geld zelf.

primair is aan het leven. De *Master of the Universe* meent zich slechts aan te passen aan de wetten van de financiële jungle. Wanneer we Nietzsches begrip van de natuur in ogenschouw nemen is de structuur van die jungle echter helemaal niet zo wetmatig als hij voor de belovende mens lijkt. Dat bankiers zich naar een wetmatigheid schikken betekent zo bekeken eigenlijk niet alleen dat ze zich aanpassen, maar ook dat ze zich aan een belofte binden, wat ongetwijfeld weerstand zal opleveren. Op het moment dat hij meent amoreel te handelen, of wanneer hij enkel afgaat op *het gevoel* van vrijheid, gekregen van de erkenning van anderen, veronachtzaamt hij daarin de gehoorzaamheid die het hem kost om “amoreel” te handelen.

In GD-38 zegt Nietzsche halverwege de tekst: ‘Want wat is vrijheid! Dat men de wil tot zelfverantwoordelijkheid heeft. Dat men de afstand, die ons scheidt, vasthoudt.’ Deze wil tot zelfverantwoordelijkheid⁸⁰ kunnen we gekoppeld zien met de zelfverzekerde moedwil van kennis, die Nietzsche de grote gezondheid noemt. In de kern betreft de ziekte van de zieke mens het ontbreken van deze wil, wat tot uiting komt in een gehoorzaamheid om het gehoorzamen.⁸¹ Het zelfverzekerde, *Selbstgewissesten*, van de krijger slaat dan ook niet op iets externs wat het ‘zelf’ verzekert, maar vanuit zichzelf voelt de krijger zich verzekerd. In het woord ‘selbstgewissesten’ klinkt ook het woord ‘geweten’ door,

---

⁸⁰ Gerhardt (2010) noemt hierbij het punt dat moraliteit zelf niet iets onwenselijks is, maar dat Nietzsche moraliteit koppelt aan een individuele zelfverantwoordelijkheid. Waar de moraal bij bijvoorbeeld Kant universele waarheden betreft, gaat het bij Nietzsche om unieke individuele leefregels. Door de amoraliteit te koppelen aan ‘maatschappelijk nut’ heeft Luyendijk ook een moraal in gedachte die vanuit de samenleving rekent en niet vanuit het individu.

⁸¹ Janaway (2009) merkt hierbij op dat de karakterisering van het slechte geweten als een ziekte de eerste stap is naar gezondheid, vanuit het besef ziek te zijn ontstaat namelijk de wil gezond te worden. Het moge duidelijk zijn dat deze wil ontbreekt bij iemand die zichzelf als Master of the Universe ziet en de volgende dag ontslagen is. Nu is nog niet vastgesteld of de Master of the Universe ziek is in de zin van het slechte geweten, maar wel is zeker dat hij niet de wil heeft inzicht te hebben in zijn eigen kunnen. Juist die blindheid maakt het tenslotte mogelijk om zo zelfvoldaan te zijn. Voorafgaand aan de zelfverzekerde moedwil van kennis, is er juist een afbreuk nodig van dit zelf om vervolgens zelfverzekerd te kunnen zijn. Deze afbreuk start met de vraag: kan ik vertrouwen op mijzelf of ben ik ziek?

het geweten dat door de krijger wordt gemaakt. De afstand die ons scheidt, die Nietzsche in GD-38 noemt, betreft de afstand van de één zijn wil tegenover die van een ander. Het vasthouden van de spanning tussen die twee willen vergt een zekere gehoorzaamheid, maar omdat bankiers zelf menen amoreel te zijn gaan ze niet na of hun moraal wel naar de maat van hun machtspositie is. Hun acceptatie van “amoraliteit” impliceert dat ze geen zicht hebben op de afstand tussen de eigen en andermans machtspositie.⁸²

4.5 LUYENDIJKS BENADERING

Zowel Luyendijk als Nietzsche ziet de amoraliteit van bankiers als een probleem, maar op een andere manier. Waar Luyendijk het probleem zoekt in de bankiers die zich niet verantwoorden tegenover de maatschappij, constateren we vanuit Nietzsche dat bankiers zich niet verantwoorden tegenover zichzelf. Op dezelfde manier wordt het negeren van de eigen machtspositie op verschillende wijze als een probleem gezien. Luyendijk wil ongewenste prikkels wegnemen en er zo voor zorgen dat bankiers zich anders gaan gedragen. Dat betekent dat Luyendijk niet de gerichtheid van bankiers wil veranderen, wat dat betreft hoeft hun amorele houding voor Luyendijk niet te veranderen, maar hij wil de regels zo manipuleren dat hun gerichtheid minder schadelijke uitkomsten krijgt. Op p.188 zegt hij: ‘menselijk gedrag wordt grotendeels bepaald door prikkels, en die sturen in het huidige systeem individuele bankiers, afdelingen binnen banken en banken zelf vaak de verkeerde kant op’. Hij vervolgt met: ‘zouden we morgen de hele

---

⁸² In een artikel uit het blad VN van maart 2016 worden Peter Blom, CEO van de ‘morele’ bank Triodos, en Luyendijk vergeleken op hun standpunten. Blom verschilt vooral van mening door te stellen dat zoiets als ‘amoraliteit’ in de zin van moraaleloosheid niet bestaat. Hij ziet het probleem daarentegen vooral in de defensieve houding van bankiers, geformuleerd in de gedachte dat de samenleving niet begrijpt waar zij mee bezig zijn. Deze twee onverzoenlijke perspectieven maakt verantwoording afleggen tegenover elkaar onmogelijk, wat voor een bankier reden zou kunnen zijn om het wederzijds onbegrip in stand te houden. Om de afstand tussen het eigen perspectief en dat van de ander te bewaren, moeten echter wel beide perspectieven zo goed mogelijk bekend zijn. en voor wie de weerstand wil overwinnen in plaats van ontwijken is kennis van het andere kamp al helemaal onontbeerlijk

City naar een onbewoond eiland afvoeren en vervangen door een kwart miljoen nieuwe mensen, dan ben ik ervan overtuigd dat we in no time hetzelfde wangedrag weer zullen zien'. Naar hun aard passen mensen zich volgens Luyendijk dus aan het systeem waaraan ze onderworpen zijn aan.⁸³

Dit staat haaks op wat Nietzsche in GMII-12 zegt: het aanpassen is secundair, de wil tot macht is primair aan de mens. Wanneer mensen gestuurd worden door de prikkels die ze vanuit het systeem toegediend krijgen, ligt het voor de hand om die prikkeling van het systeem te veranderen. Dit verklaart waarom Luyendijk liever de mens in een systeem met ander DNA wil 'kneden', dan mensen aan te moedigen tot het vinden van een eigen richting. Het verklaart ook dat Luyendijk de amoraliteit niet wil aanpakken. Het zijn nu niet de bankiers die verantwoordelijk zijn voor hun handelen, maar het systeem treft blaam.

Tegelijkertijd omschrijft Luyendijk de situatie echter wel als een probleem van verantwoordelijkheid, Luyendijk begint en eindigt KNWZ met het voorbeeld van een lege, stuurloze, cockpit⁸⁴. Nu komen we echter uit op de tegenstelling dat de bankiers niet anders kunnen dan zich schikken naar een systeem, en tegelijkertijd lezen we de oproep van Luyendijk om aan het roer te staan van hun systeem en een andere koers te gaan varen. Door mensen te zien in een constante aanpassing aan de omgeving zal een verandering van die omgeving echter nooit

---

⁸³ Een kleine kanttekening is op zijn plaats. In een artikel uit februari 2016 in Trouw maakt Luyendijk een verschil tussen extrinsiek gemotiveerden en intrinsiek gemotiveerden. De eerste groep beschrijft hij als de mensen die zich laten leiden door status, de tweede groep zijn de mensen voor wie het werk zelf de beloning vormt. Die tweede groep is ook aanwezig in het financiële hart van Londen: 'Zelfs daar overleven mensen die door meer worden gedreven dan de wil tot winnen'. Hier wordt echter voorbij gegaan aan de aard van het werk van deze 'intrinsiek gemotiveerden', dat is namelijk het geld verdienen ten koste van de ander, dat is nu juist die wil tot winnen. Hoewel bij Nietzsche eenzelfde onderscheid te vinden is tussen het eigen perspectief en dat van de ander, blijft de gerichtheid hetzelfde. Die gerichtheid is namelijk de wil tot macht.

⁸⁴ KNWZ p.11 en p.192

vanuit de mens komen.⁸⁵ Met zijn mensbeeld van enkel aan prikkels aanpassende mensen gaat het probleem nooit opgelost worden.

Kiezen we Nietzsches beeld van de mens met een wil sterker te worden, dan eindigen we niet in een impasse. Luyendijk merkt op dat de ongezondheid van de financiële sector ofwel niet opgemerkt wordt, ofwel niet bestreden wordt, omdat bankiers niet sterk genoeg zijn om het verschil te maken, ze voegen zich immers slechts naar de prikkels die ze toegediend krijgen. De valkuil hier is niet dat bankiers daadwerkelijk te zwak zouden zijn om aan het roer te staan, iets waar Luyendijk in zijn acceptatie van amoraliteit wel op uitkomt, maar dat ze niet goed weten te onderscheiden hoe krachtig ze nu werkelijk zijn en kunnen worden. Hun zwakte is dat ze zich al meester van het universum wanen. Waren ze hierin kritischer naar zichzelf, dan konden ze gaan afwegen hoeveel offers ze werkelijk kunnen brengen en of het de winst waard is. Op die manier wordt de omgeving gecreëerd waarin iemand kan opstaan die machtig genoeg is om aan het roer van een corporatie een gezonde koers te varen.

55

4.6 HET BEGIN VAN EEN OPLOSSING

Het klinkt misschien tegen-intuïtief om bankiers in staat te willen stellen machtiger te worden, zeker wanneer zij ten koste van anderen handelen.

Tegelijkertijd zoeken zowel Nietzsche als Luyendijk naar beterschap in een ongezond systeem, iets wat zichzelf verzwakt. Om deze tendens tegen te gaan kan er ten eerste een macht komen die weerstand biedt tegen de banken, en die een aanpassing bij bankiers af kan dwingen. Ten tweede kan gezorgd worden dat bankiers zelf bij machte raken om op zijn minst te *weten* wanneer ze in eigenbelang handelen. Dit is in de eerste plaats in het belang van die bankiers zelf, wat het een levensvatbaardere strategie maakt, maar ten tweede verkleint

---

⁸⁵ We moeten hier überhaupt oppassen te denken dat er een cockpit zou zijn waarin iets zelfstandigs aan het roer staat. Dat zou namelijk lijken op een soort homunculus die niet zozeer een oplossing maar een verplaatsing van het probleem zou betreffen.

het ook de kans dat er beslissingen genomen worden die in niemands voordeel zijn, beslissingen die tot een mondiale financiële *meltdown* leiden. Want de financiële sector is natuurlijk geen gesloten systeem en er komt een punt dat ten koste van andere sectoren leven ook ten koste van de eigen sector wordt.

Met inachtneming van Nietzsches gelijkenis van de mens als een samenleving houdt het feit dat bankiers niet op hun eigen gezondheid letten direct verband met de ongezonde gesteldheid van de financiële sector. De sleutel tot een oplossing wat betreft de *Master of the Universe* kunnen we zoeken in het gemak waarmee zij hun positie verdienen. De prikkeling van banken is nu gericht op de resultaten, targets, maar zou ook aan de hand van de moeite die hiervoor gedaan wordt berekend kunnen worden. Hiermee wordt de situatie voorkomen dat bankiers niet meer voor hun vrijheid hoeven te strijden, en daardoor zal de bonus ook meer in lijn zijn met de waarde die het heeft voor de bankier zelf. Bankiers zouden zo de discipline kunnen gaan ontwikkelen om te blijven strijden voor groei, in de hoop dat ze nauwlettender de risico's gaan inschatten wanneer ze opmerken dat winst te gemakkelijk behaald wordt. Om de wil tot kennis van de eigen machtspositie te bevorderen, lijkt het me wenselijk dat de beloning voor bankiers zoveel mogelijk rekening houdt met die machtspositie. De bankier zal met deze "prikkelingen" passief en conformistisch blijven, en niet vanuit een actieve wil tot macht leven. Door echter de teugels niet te laten vieren heeft de bankier die met de streng opgelegde moraal wil breken enerzijds een flinke weerstand te overwinnen, de voorwaarde voor krijgerschap, en anderzijds heeft hij zich een discipline eigen gemaakt waar hij op kan vertrouwen, de voorwaarde voor doorgewinterdheid. Zo kan een doorgewinterde krijger in de financiële sector gekweekt worden, die met zijn strijd verandering in de structuur van banken zou kunnen doorvoeren.

Aan het einde van KNWZ, op pagina 194 oordeelt Luyendijk met 'wat een *harteloze* wereld is de mondiale financiële sector geworden – en meer in het algemeen het internationale bedrijfsleven. Zoals een lezer schreef: "Waar alle liefde verdwenen is, blijft alleen de wil tot winnen over". Hier zien we de tegenstelling tussen solidariteit en eigengewin, waar Luyendijk kiest voor de liefde. Op het eerste gezicht lijkt misschien de amorele houding van bankiers de harteloosheid te zijn die Luyendijk de financiële sector toedicht. Ironisch genoeg is in de amoraliteit van de bankier nog juist dat stukje solidariteit met- en afhankelijkheid van anderen te vinden, dat hem ervan weerhoudt zijn risico's beter te managen. Hoe kunnen we van bankiers vragen solidair te zijn, wanneer ze niet eens goed onderscheid kunnen maken tussen hun eigenbelang, dat van anderen en dat van de mens in het algemeen? Wanneer ze bovendien niet doorhebben dat ze dit nog niet kunnen? Pas wanneer bankiers te weten willen komen wat ze vermogen, wat ze nodig hebben en wat onbelangrijk voor ze is, kunnen ze de vrijheid vinden om een ander te geven wat voor hen overvloedig is⁸⁶. Maar we zouden inmiddels moeten weten wat deze gegeven vrijheid precies waard is.

---

⁸⁶May (2009) noemt naast de noodzaak van het eigen perspectief, het bewaren van afstand tot het oordeel van anderen, en de wil om weerstand te overwinnen nog een vierde aspect. Hiervoor moeten we los van tegenstellingen kijken, en naar het affirmeren van de eigen geschiedenis en toekomst. GMII gaat over de mens die voor zichzelf als toekomst kan spreken, daarnaast is GMII zelf een genealogie, een geschiedenis van de moraal. Deze inbedding in de tijd is te vinden in het beloftevolle van de mens, een soort voorpret over wat gaat gebeuren, samen met de gedachte dat alles wat eraan vooraf is gegaan, er naartoe heeft gewerkt. Hier zien we juist niet het tegen de stroming in zwemmen, onze karakterisering van vrijheid tot nu toe, maar een beaming van het eigen verleden en de eigen toekomst. Dit is een stap waar de Master of the Universe nog verre van is.

CONCLUSIE

We hebben nu gezien dat Luyendijk en de bankiers die hij bekritiseert een opvatting delen die vanuit Nietzsche onhoudbaar en onwenselijk is. Dat is namelijk de gedachte van amoraliteit, het handelen dat niet geleid wordt door morele verantwoordelijkheid. Met inbegrip van Nietzsches kijk op moraliteit hebben we dit vertaald naar het willen handelen naar een overgeleverde moraal, zonder deze te bevragen op zijn waarde. Deze amoraliteit is uiteindelijk volgens Luyendijk niet het probleem, laat staan voor bankiers. Voor Luyendijk is de oplossing dan ook niet te vinden in de trant van een karaktervorming, maar moet gekeken worden hoe, met de waarden die bankiers nu hebben, de perverse prikkels weggenomen kunnen worden. De bankiers, zo is de gedachte, zullen zich daar vervolgens in hun amoraliteit naar schikken. Amoraliteit is dus zelfs onderdeel van de oplossing.

Tegelijkertijd kaart Luyendijk zelf een probleem aan: regelgeving wordt omzeild met onder andere de bankenlobby bij staatsoverheden. Het eigenlijke probleem, voor Luyendijk, is dan ook het verkooppraatje van bankiers die politici beslissingen laat nemen die in het nadeel van de maatschappij als geheel zijn. Dat verkooppraatje wordt geleid door *caveat emptor*, hoed u koper. Het is de verantwoordelijkheid van de koper om te weten wat hij koopt, de bankier zal zijn verkoopgesprek zo *framen* dat hij er het meest aan kan verdienen. Uiteraard ten koste van de koper, als dat nodig is. Luyendijk opteert voor *long term greedy*, waarin bankiers samenwerken met hun bank, maar ook met hun klant. Die situatie zou vrij zijn van perverse prikkels. De middelen om bankiers van hun motto af te laten stappen ontbreken echter volledig. Wanneer iedereen zich aanpast aan de overgeleverde moraal is er niemand om leiding te nemen en verandering naar andere waarden te forceren. Luyendijks beschrijving van een

vliegtuig met een lege cockpit is wat dat betreft net zozeer op zijn mensbeeld van toepassing als op de financiële sector.

Bij Nietzsche zagen we een heel andere duiding. De acceptatie van amoraliteit berust bij Luyendijk op de gedachte dat mensen als adaptieve machines op prikkels reageren, terwijl voor Nietzsche dit passieve reageren secundair is aan een actieve wil tot macht. Nietzsche ziet mensen in de eerste plaats niet als raderen binnen een statisch mechanisme, maar als krachten binnen een dynamisch geheel van machtsverhoudingen. Net zoals de samenleving is de mens zelf ook een construct van willen die met elkaar om de macht strijden en waarbij deze strijd de vorm krijgt van overheersing van de bevelende wil ten koste van de gehoorzamende wil. In tegenstelling tot Luyendijks diagnose ziet Nietzsche de waarde van het willen winnen ten koste van de ander niet als een probleem, sterker nog, deze wil is de aard van de mens.

59

Het probleem voor Nietzsche is nu juist het onvoorwaardelijke willen aanpassen aan een gegeven macht, waardoor de meer natuurlijke wil tot macht naar binnen keert en de mens alleen nog heerschappij voert over precies deze wil tot heerschappij. Hij ziet dit als de ziekte van de mens die zich tegen zijn natuur keert, met als tegenhanger de gezondheid van een balans van krijgerschap en doorgewinterdheid. Aan de ene kant is er namelijk het gevaar en het avontuur van de wil te overwinnen, aan de andere kant is er, dankzij die ziekte, de mogelijkheid van een discipline en gehoorzaamheid aan een eigen geweten, een zelfverzekerde (*selbstgewissesten*) moedwil van kennis, waarmee de mens zich aan zijn eigen beloftes zou kunnen houden.

En het is deze moedwil waar het bij de *Master of the Universe* aan schort, wanneer we Nietzsches mensbeeld en zijn noodzaak van een herwaardering van waarden overnemen. De avontuurlijkheid, competitiviteit en zelfs de behoefte

aan pijn zijn bij hem zeker aanwezig. Zijn manier van werken is echter niet constant. De oorzaak hiervan moeten we niet zoeken in een gebrek aan discipline, maar in een andere focus. De *Master of the Universe* houdt niet vast aan zijn krijgerswil, maar waardeert zijn gedrag op basis van de erkenning die hij krijgt van anderen. Wanneer we Nietzsches begrip van vrijheid uit GD-38 meenemen, moeten we constateren dat de erkenning die anderen geven geen adequate graadmeter is voor de waarde van een overwinning. Het gevoel van vrijheid dat anderen met hun erkenning geven zou nog gecorrigeerd moeten worden op de offers die de overwinning geëist heeft. Dezelfde bonus kan leiden tot dezelfde status die anderen de *Master of the Universe* toedichten, terwijl de weerstand die ervoor overwonnen werd wel degelijk kan verschillen. Het is deze resultaatgerichtheid die de bankiers en de banken uiteindelijk parten speelt. Hier wordt namelijk de afstand tussen de eigen machtspositie en die van anderen genegeerd, met als gevolg dat de *Master of the Universe* zich machtiger waant dan gerechtvaardigd is. Deze grootheidswaan leidt vervolgens tot het nemen van grotere risico's dan men denkt.

Was de doorgewinterde krijger een bankier, dan zou hij door het besef van de afstand tussen zijn machtspositie en die van anderen, het geheel van machtsverhoudingen in de gaten houden. Dit ontbreekt bij de *Master of the Universe* wiens zelfverzekerdheid en oordeel afhankelijk zijn van anderen, zonder dit door te hebben. Zijn aanname van amoraliteit weerhoudt de bankier ervan te onderzoeken wanneer een andere moraal voor hem beter zou zijn. De doorgewinterde krijger heeft daarentegen de wil om een geweten met een eigen moraal te creëren, en zo een eigen koers te kunnen varen. Zowel de bankier als Luyendijk ziet deze mogelijkheid niet door zichzelf te beschouwen vanuit een adaptieve mechaniek.

Dat bankiers te grote risico's nemen is geen nieuwe opmerking, maar de stelling dat dit gedrag verband houdt met passief conformisme en een gebrek aan zelfverzekerdheid is nieuw. Maar zal de bankier zich maatschappelijk verantwoord gaan gedragen zodra hij zich onafhankelijk maakt van andermans oordeel? Het is te verwachten dat hij zich alleen maar meer bewust wordt van de afstand tussen zijn unieke machtspositie en die van "de burger". Mij lijkt de situatie die Luyendijk schetst vergelijkbaar met een "succesvolle" populatie roofdieren die meer prooien opeet dan er bijkomen. Als we de gelijkstelling van de structuur van de mens aan de structuur van een samenleving serieus nemen, dan is de roofbouw die de *Master of the Universe* op zichzelf pleegt door te trekken naar de roofbouw van de financiële sector op de andere mensen waar deze van afhankelijk is. Door beter inzicht te willen hebben in de eigen risico's, kunnen de risico's voor de mondiale economie ook beter in kaart gebracht worden. Een ander gevolg van deze wil tot kennis, is dat bankiers de uniciteit van de eigen machtspositie en de noodzaak van een eigen geweten daarin leren waarderen. Diezelfde uniciteit impliceert echter ook dat het belang van bankiers nooit hetzelfde zal zijn als dat van de bank waarin hij fungeert, laat staan zijn klant en nog minder burgers die zichzelf "de maatschappij" noemen. Om deze uniciteit werkelijk te kennen, is bovendien niet alleen kennis van het eigen perspectief nodig, maar ook dat van de ander, wat oproept tot een verruiming van het blikveld.

Deze scriptie was een onderzoek naar het perspectief van de ander, met de uitkomst dat deze "andere" te veel op anderen let. We kunnen daarom het probleem van Luyendijk ook omdraaien. We kunnen onszelf leren kennen aan de hand van de *Master of the Universe*. Met die kennis zouden we niet alleen wantrouwig moeten zijn naar mensen die zeggen in ons belang te handelen, maar ook naar mensen die hiertoe een oproep doen. Een maatschappij als

harmonieuze eenheid is een illusie, vanuit Nietzsche is de natuur in tegenspraak met zichzelf. Hierdoor gaat een vruchtbare samenwerking altijd gepaard met het scherp houden van elkaar en onszelf. *Caveat emptor* is daarbij bij uitstek een motto dat het ontdekken van de eigen en andermans positie aanmoedigt, en waarvan het wantrouwen juist leidt tot een rijkdom aan perspectieven, zolang men maar de strijd met elkaar aan wil gaan.

BIBLIOGRAFIE

Bell, B.; Van Reenen, J., (2014), *Bankers and their bonuses*. The Economic Journal, 124 (574). F1-F21.

Brinsmead, F., (2009), *Nietzsches conceptual personae of freedom*, (Doctoral Dissertation), History & Philosophy, Faculty of Arts & Social Sciences, University of New South Wales

Conway, D., (2008), *Nietzsche's On the Genealogy of Morals*, Londen: Continuum International Publishing Group

David Mitchell (2013) 'How the Free Spirit Became Free: Sickness and Romanticism in Nietzsche's 1886 Prefaces', British Journal for the History of Philosophy, vol. 21:5, 946-966, Liverpool, University of Liverpool

Gerhardt, V., (2010). SELBSTBEGRÜNDUNG NIETZSCHES MORAL DER INDIVIDUALITÄT., vol. 21, pp. 28-49, *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*. Berlin/Boston: De Gruyter

Gregg, P.; Jewell, S.; Tonks, I.,(2012), *Executive Pay and Performance: Did Bankers' Bonuses Cause the Crisis?*, International Review of Finance, 12:1, pp. 89-122

Janaway, C., (2009) 'Autonomy, Affect, and the Self in Nietzsche's Project of Genealogy' In: *Nietzsche on Freedom and Autonomy*, pp.51-68, Oxford: Oxford University Press

Leiter, B., (2011) 'who is the "sovereign individual"? Nietzsche on freedom' In: *Nietzsche's On the Genealogy of Morality*. pp. 101-119. Cambridge: Cambridge University Press

Livnea, G.; Markarian, G.; Milne, A., (2011), *Bankers' compensation and fair value accounting*, Journal of Corporate Finance, vol. 17(4), pp. 1096-1115

Loeb, P. S.(2005). *Finding the Übermensch in Nietzsche's Genealogy of Morality*. The Journal of Nietzsche Studies 30(1), 70-101. Penn State University Press.

Luyendijk, J., *Dit kan niet waar zijn*, Amsterdam, Atlas Contact, 2015

May, S., (2009) 'Nihilism and the Free Self' In: *Nietzsche on Freedom and Autonomy*, pp.89-106, Oxford: Oxford University Press

May, S., (2011), 'Why Nietzsche is still in the morality game' In: *Nietzsche's On the Genealogy of Morality*. pp. 78-100. Cambridge: Cambridge University Press

Mizruchi, M.S.; Brewster Stearns, L., Fleischer, A., (2011) *Getting a Bonus: Social Networks, Performance, and Reward Among Commercial Bankers.*, Organization Science, vol. 22(1), pp. 42-59.

Mohr, J. (2010). NIETZSCHES DEUTUNG DES GEWISSENS, vol. 6, pp. 1-15, *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*. Berlin/Boston: De Gruyter

Mulhall, S., (2011) 'The promising animal' In: *Nietzsche's On the Genealogy of Morality*. pp. 234-264. Cambridge: Cambridge University Press

Nietzsche, F.W., 'Also Sprach Zarathustra I' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Nietzsche, F.W., 'Die Fröhliche Wissenschaft' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Nietzsche, F.W., 'Götzen-Dämmerung' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Nietzsche, F.W., 'Jenseits von Gut und Böse' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Nietzsche, F.W., 'Menschliches, Allzumenschliches I' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Nietzsche, F.W., 'Zur Genealogie der Moral' In: *Digital critical edition of the complete works and letters*, based on the critical text by G. Colli and M. Montinari, Berlin/New York, de Gruyter, 1967 (P. D'Iorio, Ed.)

Reginster, B., (2011), 'The genealogy of guilt' In: *Nietzsche's On the Genealogy of Morality.*, pp. 56-77. Cambridge: Cambridge University Press

Richardson, J., (2009) 'Nietzsche's Freedoms' In: *Nietzsche on Freedom and Autonomy*, pp.127-150, Oxford: Oxford University Press

Sepe, S.; Whitehead, C. (2014-2015). *Paying for Risk: Bankers, Compensation, and Competition*. Cornell Law Review 100(3), pp. 655-702., Chicago

Stegmaier, W. (2010). NIETZSCHES ZEICHEN. , vol. 29, pp. 41-69, *Nietzsche-Studien. Internationales Jahrbuch für die Nietzsche-Forschung*. Berlin/Boston: De Gruyter

Whittle, A.; Mueller, F., (2012), *Bankers in the dock: Moral storytelling in action*, Human Relations January 2012, vol. 65, pp. 111-139

<https://www.vn.nl/hoer-duurzame-bankier-peter-blom-afgeeft-op-joris-luyendijk/>

<http://fd.nl/economie-politiek/1106128/luyendijk-en-bankiers-een-clash-of-civilizations-aan-de-zuidas>

65

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4504/Economie/article/detail/4237011/2016/02/02/De-Bergrrede-van-Luyendijk-Bankier-zonder-moraal-gaat-het-niet.dhtml>

<http://www.elsevier.nl/economie/article/2015/06/joris-luyendijk-laet-hoofdoorzaak-bankencrisis-onderbelicht-1777257W/>

<http://www.ft.com/cms/s/0/80e2987a-2e50-11dc-821c-0000779fd2ac.html#axzz485FV92G2>